

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Bakalářská práce

2021

Tomáš Barták

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

**30 let poté – analýza metafor vývoje a proměny české
společnosti v období mezi lety 1989-2019**

Bakalářská práce

Autor práce: Tomáš Barták

Studijní program: Sociologie a sociální politika

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ondřej Císař, Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29. 4. 2021

Tomáš Barták

Bibliografický záznam

BARTÁK, Tomáš. *30 let poté: analýza metafor vývoje a proměny české společnosti v období mezi lety 1989-2019*. Praha, 2021. 52 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologický studií. Katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce prof. PhDr. Ondřej Císař, Ph. D.

Rozsah práce: 76 027 znaků

Abstrakt

Tato bakalářská práce se věnuje analýze metafor konstruovaných významnými aktéry sametové revoluce a následného období politické a společenské transformace mezi lety 1989-2019 z rozhovorů dvou pořadů České televize (*Interview ČT24* a *Události, komentáře*). Cíli bakalářské práce je popis existující variability diskursu a argumentací ke sledovanému období pohledem významných aktérů ve vztahu k metaforám jako diskursivnímu prostředku a zjistit, k jakým významným událostem sledovaného období mluvčí vztahují své argumentace. Bakalářská práce má interpretativní charakter, a proto netestuje hypotézu. Teoretická část práce se věnuje výkladu teorie společenské transformace a konceptu tzv. dohánějících revolucí podle Jürgena Habermase a také na výklad společenských a politických štěpení v demokratické společnosti. V práci je následně uveden přehled dosavadního výzkumného poznání o výkladu diskursu o událostech roku 1989 a transformačním období a o jejich interpretaci. V analytické části textu je prostřednictvím analýzy metafor a tematické analýzy vyloženo 10 kategorií metafor, které sledované výpovědi mluvčích rámuje do jednotlivých kategorií dle společného tématu metafor či typu argumentace. Účelem je zachytit variabilitu využívaných diskursivních prostředků a reflektovat různé úhly pohledu mluvčích (aktérů), kteří v rozhovorech reflektují své osobní zkušenosti a vzpomínky na události sametové revoluce a následného období 30 let svobody a demokracie v České republice.

Abstract

This bachelor's thesis deals with the analysis of metaphors constructed by important actors of the Velvet Revolution and the subsequent period of political and social transformation between 1989-2019 from interviews with two Czech Television programs (*Interview ČT24* and *Události, komentáře*). The aim of the bachelor thesis is to describe the existing variability of discourse and arguments to the followed period from the point of view of important actors in relation to metaphors as a discursive means and to find out what significant events the speakers refer to. The bachelor thesis has an interpretive character and therefore does not test the hypothesis. The theoretical part of the thesis deals with the interpretation of the theory of social transformation and the concept of the so-called catching-up revolutions according to Jürgen Habermas and also with the interpretation of social and political divisions in a democratic society. The thesis then provides an overview

of current research knowledge on the interpretation of the discourse on the events of 1989 and the transformation period and their interpretation. In the analytical part of the text, 10 categories of metaphors are explained through the analysis of metaphors and thematic analysis, which frame the observed statements of speakers into individual categories according to the common theme of metaphors or the type of argumentation. The purpose is to capture the variability of the discursive means used and reflect the different perspectives of speakers (actors) who reflect in interviews on their personal experiences and memories of the events of the Velvet Revolution and the subsequent period of 30 years of freedom and democracy in the Czech Republic.

Klíčová slova

česká společnost, sametová revoluce, politika, 17. listopad, 1989, mediální diskurs

Keywords

czech society, Velvet revolution, politics, 17th November, 1989, media discourse

Title/název práce

30 years later – analysis of metaphors of development and transformation of Czech society in the period between 1989-2019

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce prof. PhDr. Ondřeji Císařovi, Ph. D. za vstřícný a motivační přístup a cenné rady a zkušenosti, které mi po celou dobu psaní práce předával. Patří mu můj velký dík za mnoho času, který mi věnoval.

Rovněž děkuji Mgr. Jitce Wirthové, Ph. D., Bc. Lindě Sequensové a Bc. Ondřeji Švedovi za podporu a důležité rady během celého mého bakalářského studia.

Obsah

1	ÚVOD	2
2	TEORETICKÁ A KONTEXTOVÁ VÝCHODISKA PRÁCE	3
2.1	SPOLEČENSKÉ ZMĚNY A JEJICH DOPADY	3
2.2	NOVÁ SPOLEČENSKO-POLITICKÁ ŠTĚPENÍ	5
3	DOSAVADNÍ VÝZKUMNÉ POZNÁNÍ O TÉMATU	7
3.1	DISKURS O VÝZNAMU ROKU 1989	7
3.2	DISKURS O INTERPRETACI VÝZNAMNÝCH UDÁLOSTÍ PO ROCE 1989 A POLITICKO-SPOLEČENSKÝCH ZMĚNÁCH	9
4	METODOLOGICKÁ ČÁST	12
4.1	VÝZKUMNÝ DESIGN	12
4.2	TVORBA DAT	12
4.3	KRITICKÁ DISKURSIVNÍ ANALÝZA	13
4.4	DATA A METODA ANALÝZY	14
5	ANALYTICKÁ ČÁST	18
5.1	Charakteristika korpusu dat	18
5.2	KATEGORIZACE METAFOR	19
5.2.1	17. listopad jako (původně) obyčejný den	19
5.2.2	Zlomové momenty sametové revoluce	20
5.2.3	Kdo má hlavní zásluhy?	22
5.2.4	„Něco nového“	24
5.2.5	Vyvezení revoluce	25
5.2.6	Sametová revoluce jako impuls a symbol	25
5.2.7	Třicetiletý porevoluční vývoj	26
5.2.8	Role Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM)	28
5.2.9	Odkaz 17. listopadu	28
5.2.10	Co dál?	29
6	DISKUSE A SHRNUÍ KATEGORIÍ METAFOR	30
7	ZÁVĚR	34
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	36

1 ÚVOD

V každém z nás pravděpodobně datum 17. listopadu 1989 vyvolává jisté pocity a emoce. Pro někoho jde o státní svátek, jiní chodí zapalovat svíčky na pražskou Národní třídu, další vzpomínají na události Listopadu 1989, jimž byli osobně přítomni a třeba i uvažují, jaký směr nabrala naše země po sametové revoluci, kdy naše společnost dostala možnost rozhodovat se svobodně a v demokracii.

Česká společnost v roce 2019 oslavila 30. výročí od data, kdy se začala v naší zemi znovu rozvíjet demokratická společnost využívající svobodu názoru a projevu, volné cestování či možnost pluralitních demokratických voleb. Společnost se nejen otevřela světu a vkročila do éry globalizace, ale tento posun začala rovněž i reflektovat. Ve veřejném prostoru můžeme opakovaně zaznamenat mnoho názorů na období 90. let, na vstup do Evropské unie i na současné společenské a politické otázky. Lidé z mnoha sfér veřejného života toto období sledují vlastní optikou a mohou zpětně hodnotit, kam se naše společnost během 30 let svobody a demokracie dostala.

Ve své práci se zaměřím na existující variabilitu diskursů a argumentací o sledovaném období let 1989-2019, které budu následně srovnávat na základě určitých shodných hodnotících znaků a argumentů. V analýze se budu zajímat nejen o to, jakými způsoby jsou argumentace (konkrétně metafory) konstruovány, ale i o čem konkrétně budou mluví ve vztahu ke sledovaným událostem referovat. Takto budou v analytické části shrnovány do kategorií metafor podle určitých společných znaků výpovědí analyzovaných mluvčích. Mluví tímto způsobem mohou a konstruovat symbolické názorové hranice (Krzyzanowski, 2016: 309 nebo Samec a Černá, 2016: 3-5). Výzkumnou otázkou pro tento výzkumný cíl bude, jaké jsou veřejné argumenty pro reflexi a hodnocení sametové revoluce a období let 1989-2019. Druhým cílem mé bakalářské práce bude zjišťovat, k jakým významným událostem sledovaného období budou mluví vztahovat své argumentace. Pro tento výzkumný cíl si pokládám výzkumnou otázku: Jaké významné události sledovaného časového období se promítají do argumentací jednotlivých mluvčích?

2 TEORETICKÁ A KONTEXTOVÁ VÝCHODISKA PRÁCE

2.1 SPOLEČENSKÉ ZMĚNY A JEJICH DOPADY

Takřka ihned po událostech listopadu 1989 nastal proces přeměny společnosti do nové doby, kdy bylo nutné změnit téměř všechny aspekty uspořádání státu i přístupy k fungování společnosti jako celku. „Každá revoluce představuje dějinný průlom vedoucí k zásadnímu přehodnocení dosavadní identity. Je podstatnou charakteristikou moderního světa, že je na rozdíl od tradiční společnosti světem rychlých změn vyžadujících značnou flexibilitu individuální i kolektivní totožnosti. Z tohoto pohledu byla revoluce roku 1989, nahrazující státní socialismus liberální demokracií, skutečnou revolucí, byť nenásilnou“ (Kopeček, 2011: 345). Takto Kopeček popisuje zrod postupné transformace společenských prvků, avšak zároveň upozorňuje, že žádná revoluce nemá možnost přetnout všechna pouta s minulostí (ibid).

Na proces transformace společnosti je možné nahlížet jako na její modernizaci a proměnu systému jejího nastavení v komplexním rozsahu (instituce, politická kultura...). Jedná se tedy o shrnující označení procesu „politických, společenských a hospodářských“ změn (Havelka a Müller, 1998: 144), přičemž v tomto ohledu se jednalo o snahy včlenit do systémů společnosti konkrétního národa prvky liberalizace a demokracie (Auer, 2006: 417) zahrnující většinu sociálních sektorů s dlouhodobým charakterem (několik desítek let) a postupnou proměnou hodnot. Za základní ukazatel úspěšnosti může být pokládán hrubý domácí produkt (Havelka a Müller, 1998: 147).

V souvislosti s modernizací společnosti je podle Havelky a Müllera možné zkoumat nejméně čtyři aspekty – proměnu subjektivní i objektivní sféry života společnosti i jednotlivců, diferenciaci a specializaci v rámci dělby práce, proměnu hodnot a (některými autory neuznávaným aspektem) institucionalizace řešení konfliktů, přičemž hlavní hnací silou jsou změny ve fungování ekonomiky (ibid.: 147-148, 152).

Téma transformace společnosti podle mého názoru úzce souvisí s konceptem filosofa a sociologa Jürgena Habermase tzv. dohánějících revolucí (nachholende Revolution), který popisuje snahu dohnat zmeškaný vývoj s navázáním na kapitalisticky rozvinutý západ a přechod k demokratickým principům právního státu (Habermas, 1990b: 181 *in* Havelka a

Müller, 1997: 143). Aspekt dohánění (v některých případech byl akcentován pomyslný „návrat do Evropy“) byl propojením nejen společenských, ale i ekonomických, politických či hospodářských změn ve snaze minimalizovat rozdíly vůči „západu“ (zemím mimo sféru vlivu SSSR), přičemž se tedy jedná o soubor sociálních změn. Večerník (2002) ale upozorňuje, že si jednotlivé země procházející procesem společenské transformace navzdory vlivu globalizace uchovávají svá specifika a nemohou si dělat iluze o „snadném přenášení osvědčených receptů“ na transformaci (Večerník, 2002: 58). Vhodné je doplnit, že koncept tzv. dohánějících revolucí není jediným teoretickým podkladem těchto procesů – podobně o tomto fenoménu hovoří např. Jacques Rupnik jako o momentu vzniku nového režimu (Rupnik et al., 1992: 3-5) či Francois Furet, který využívá označení „restaurace společnosti“, který doplňuje příkladem pro proces Velké francouzské revoluce (Furet, 1994: 87-123 *in* Flochová, 2012: 60).

Habermas celý proces v důsledku jeho komplexnosti považuje za nepřetržitý každodenní projekt, během kterého je možné proměňovat či znovu utvářet identitu obyvatel společnosti s ohledem na nutnou proměnu veřejného sektoru a budování příjemného prostředí pro život (Matušík, 1991: 261-267) prostřednictvím ekonomických, politických i institucionálních podmínek (Potůček, 1999: 163).

V tomto kontextu jsou za dva hlavní aktéry snah o změny nastavení (nejen) společenské identity označováni Václav Havel a Václav Klaus (např. Potůček, 1999 nebo Auer, 2006). Auer ideály těchto dvou významných osobností české polistopadové historie označuje za „součást nejlepších aspektů české historie“ (Auer, 2006: 411-412), zatímco podle Potůčka se jednalo o dvě tehdy nejvýznamnější politické osoby v zemi, které měly společný cíl – umožnit lidem ve společnosti volbu (Potůček, 1999: 163-164). V rámci postavení obou aktérů v polistopadovém politickém uspořádání (Havel prezident, Klaus ministr financí a později předseda vlády) nelze zpochybňovat jejich významný vliv na utváření politického i společenského života v nově budované společnosti jako dalšího významného dějinného obratu v české historii. V tomto ohledu Auer (2006) poukazuje na dlouholetou vládu habsburské monarchie či období husitských válek (Auer, 2006: 412-423). S ohledem na již zmiňované postavení této dvojice v porevoluční politické hierarchii je možné pozorovat dva způsoby, jimiž se snažili ovlivnit chod a směr proměňující se společnosti. Původní profesí neo-liberální ekonom Václav Klaus se snažil proměňovat společnost

prostřednictvím učení lidí kapitalistickému chování v kontextu spontaneity (nejen ekonomického) rozvoje s požehnáním volné ruky trhu, jedna z hlavních postav Listopadu 89, Václav Havel, prosazovala silnou a aktivní občanskou společnost, jež by se stala plnohodnotným účastníkem široké veřejné diskuse napříč tématy a pomáhala by celou společnost utvářet (Potůček, 1999: 165-167). Tvorba národní identity byla rovněž významným politickým tématem po rozdělení československé federace, kdy museli politici tento cíl implementovat do programu budování nového státu (Holý, 1994: 816).

Během těchto změn zároveň v celém světě probíhal proces globalizace, který po československém vystoupením z totalitní izolace (Jařab, 2012: 36) znamenal (nejen) pro naši společnost nové možnosti, a v celkovém důsledku „ekonomický new age“ (Beck, 2007: 141). Pro Becka je celý proces stejný jako „svědkové Jehovovi – stoupenci a prorokové tohoto hnutí (globalizace – pozn. autora) ale nerozdávají sešitky u východů metra, nýbrž oznamují spásu světa v duchu trhu“ (ibid). Z hlediska tohoto textu je důležité poznamenat, že se Beck věnuje i tzv. poraženým globalizace, kteří jsou stále více přehlíženi politickým jednáním a nereflktují nejistotu chudších vrstev na trhu práce a tito lidé se považují za opuštěné a podvedené od „pravých“ i „levých“ politických myšlenek, přičemž se bojí o svou socio-ekonomickou budoucnost (ibid: 147-148). Zmiňované „pravé“ a „levé“ myšlenky byly rovněž podnětem pro nová společenská a politická štěpení, která ale byla rovněž ovlivněna historickým kontextem postkomunistické éry.

2.2 NOVÁ SPOLEČENSKO-POLITICKÁ ŠTĚPENÍ

Od sametové revoluce a událostí na konci roku 1989 se přirozeně postupně konstruoval politický diskurs nejen o této události, ale rovněž i o nově nastupující éře a postavení komunistické strany v ní. Jednalo se o jeden z aspektů, který formoval polistopadovou historii i společenské vnímání pozdějších událostí, včetně příznivců a odpůrců a různými představami o „nové době“ (Kopeček, 2011: 345). Nově nastalý fenomén politické soutěže formoval nejen názor na dobu minulou, ale i představy o tehdejší přítomnosti i budoucnosti, která měla Česko vrátit mezi elitu států západní Evropy jako zemi velkého ekonomického potenciálu s odkazem na prvorepublikovou historii (Holubec, 2014: 23-24) a celý tento proces tedy vedl k různým konstrukcím, které dohromady tvořily základ nově formovaných politických názorů, včetně oponentních vůči nově nastupující společenské a politické realitě, ačkoliv ta komunistická byla dominantně vykreslována jako ekonomicky

či společensky devastující, přičemž tyto názory lze zaznamenat v průběhu celého období od roku 1989 až do současnosti (Hrubeš a Navrátil, 2017: 44-47). Oproti tomu je ale stále možné pozorovat sice v posledních letech klesající, ale stále parlamentní účast Komunistické strany Čech a Moravy jakožto nástupnické strany totalitní KSČ, což je možné si vysvětlit jako určitou nostalgii po časech před rokem 1989 u části české společnosti (Kunštát, 2014: 15-17).

S postupně sílící se pluralitou společenských názorů na konkrétní problémy přirozeně rostl význam veřejné debaty, který měl stále vyšší vliv na formování politického názoru občanů, a kdy nejsilnější (politický) hlas měla Občanská demokratická strana vedená ministrem financí a pozdějším předsedou vlády **Václavem Klausem**, který své vize ekonomické transformace označoval za „nejlepší pro společnost“ s výrazným používáním anti-komunistické rétoriky, která vedla až k označení komunismu „*levicovým fašismem*“ (Hrubeš a Navrátil, 2017: 50-51).

Téma vývoje české společnosti se rovněž stalo tématem i za hranicemi bývalého Československa – značné úsilí mapování české (nejen) polistopadové identity věnovalo několik polských autorů, přičemž pro některé se psaní o Čechách stalo životním postojem, jelikož typické vlastnosti Poláků a Čechů jsou údajně naprosto odlišné. Čechům údajně chybí velké ideály, disponují ale racionalitou či pragmatismem (Kopaliński, 2003: 1103 *in* Pešina et al., 2011: 332). Touto problematikou se zabýval i **Mariusz Szczygiel**, který se ve svém díle *Gottland* (2006) snaží Čechům porozumět a ukázat jim, jaké představy mají o Čechách jejich severní sousedé (Szczygiel, 2006). Zrcadlo českému národu se rovněž snaží nastavit i další autoři, podle kterých je náš národ příkladem umění přizpůsobování se či mnoha zaběhnutých stereotypů, které ani po letech a změně režimu nemizí (Pešina et al., 2011: 337-340). Podobnou problematikou se zabýval i Zabłocki (2020), který tuto problematiku popisuje z pohledu dílčích témat (politická kultura, nálady ve společnosti, situace v pohraničí či přetrvávající kulturní a společenské zvyky) a v návaznosti v odkazu na Habermasův koncept tvrdí, že „*snahy Čechů (a Poláků) dohnat Západ nikdy neskončí*“ (Zabłocki, 2020: 7).

3 DOSAVADNÍ VÝZKUMNÉ POZNÁNÍ O TÉMATU

3.1 DISKURS O VÝZNAMU ROKU 1989

Možnosti výzkumného zkoumání diskursu revolučního roku 1989 a následného transformačního období jsou velmi široké především z hlediska variability sledovaných diskursů z obecného i konkrétního hlediska, jež je zaměřeno na český kontext. Podle Sztompky a Kropáčkové (1996) byl rok 1989 důležitý nejen z hlediska historického významu (společenský a dějinný zvrát), ale rovněž i z hlediska sociologického, jelikož bylo možné pozorovat extrémní mobilizaci mas jakožto „výbuch kolektivního jednání a chování v grandiózním měřítku“ (Sztompka a Kropáčková, 1996: 5-6). Lze pozorovat, že rok 1989 byl významný pro více sfér nejen ve věci společenského ale rovněž i vědeckého působení, přičemž další autoři používají přízviska „znovunabytí ztracené svobody“ (Trevor-Roper, 1989: 14 *in* Sztompka a Kropáčková, 1996: 6) či „rok revolucí“, jejichž následky významně proměnily budoucí svět (Graubard, 1992: 5 *in* *ibid*). Tyto změny měly přirozeně různé charakterity napříč bývalými státy sovětského bloku, avšak v českém prostředí bylo toto období zvládnuto dobře s plynulým přechodem k demokracii (Reisinger et al., 1994: 188 *in* *ibid*). Machonin (2005) v tomto ohledu dokládá, že „nové historické zkušenosti a nové směry myšlení“ lze považovat za „vítězství sametové revoluce“ (Machonin, 2005: 135).

Podle některých dosavadních výzkumů se období vývoje po roce 1989 vyznačuje binárně opozičními názory. Tato dichotomie je podle Yurchaka (2006: 10) typická pro výklad významných historických období. Podobný přístup zaměřený na český pohled po sametové revoluci uplatnil ve své diplomové práci Jirsák (2014), podle kterého lze pozorovat vnímání roku 1989 jako pomyslnou dělící linii, před kterou bylo vše zavrženíhodné a nově nastupující bude mnohem lepší, ovšem základním stavebním kamenem pro zkoumání variability diskursů je zjišťovat podstatu jejich kolektivního utváření (Jirsák, 2014: 13 a 24-25).

Akcent pomyslné nepřekročitelné linie se promítl i do transformačních procesů tuzemské ekonomiky. Tímto argumentem byla rámovány restituční a privatizační procesy, do kterých dle výkladu tehdejších vládních představitelů spadalo vše, co bylo komunistickou stranou znárodněno od převzetí moci v únoru 1948 (Kubů, 2017: 49). Diskursivní

prostředky v tématu transformačních ekonomických procesů zkoumal rovněž i Večerník (2002), podle kterého je sice takový přístup určitou sebereflexí společnosti, avšak „*minulost je implicitně stále přítomná ve sdílených hodnotách, stereotypch chování i způsobů vidění světa*“ a pro její objektivní a neideologické chápání je prostředkem pro orientaci v (tehdejší) přítomnosti (Večerník, 2002: 56). Přijímání radikálních řešení a diskurs „*záračných*“ *receptů trhu a státu*“ je pouze důsledkem snah o nastavení určité společenské nálady, které jsou často doplňovány frázemi o překonání komunismu, které artikulovaly tehdejší nejvyšší představitelé státu (ibid: 59).

Večerník (2002) se rovněž ve svém výzkumu české společenské transformace zabýval nutností chápání tohoto procesu z mnoha úhlů pohledů a prostřednictvím širších diskursů, které umožňují již zmíněnou sebereflexi společnosti. Tuzemský kontext porovnává se situací na Západě, kde se k procesům společenských změn běžně vyjadřují ekonomové, sociologové či politologové, v českém prostředí tyto diskursivní prostředky k hodnocení těchto změn takřka nejsou využívány. Autor tento stav porovnává i s Polskem a Maďarskem, které si stejně jako naše země prošly procesem postkomunistické transformace, kde byla tato situace příznivější a nabízela variabilitu pohledů. Toto dokládá autorovu tezi, že pohled na společenské změny je potřeba poskytovat z mnoha úhlů pohledu a ve svém textu rovněž kritizuje média, která by měla více kultivovat odbornou i veřejnou diskusi (Večerník, 2002: 56 a 59). Toto pojetí budu částečně aplikovat i své bakalářské práci, jelikož prostřednictvím mediálních diskusí budu analyzovat pohledy aktérů veřejné diskuse, konkrétně osobnosti veřejného života, které budou ve sledovaných mediálních rozhovorech/diskusích reflektovat sledované období 30 let od Sametové revoluce.

Významnou událostí období po Sametové revoluci bylo rozdělení Československa na dva samostatné státy. Diskurs rozdělení tehdejší federace jako pohled na nový český nacionalismus představuje ve svém textu Holý (1994), podle kterého bylo rozdělení jen důsledkem předchozího společného působení v socialistické společnosti, kdy národní politika v mnoha ohledech potlačovala národní identitu. A ačkoliv zde existovala snaha navazovat na tradice první republiky jako společného národa (Holý, 1994: 816 nebo Holubec, 2014: 23-24), je v tomto případě možné, podobně jako výše v případě Yurchaka (2006) a Jirsáka (2014), pozorovat binární diskurs, který za viníka národnostních sporů

označuje socialismus, který Holý dokládá faktem, že jednotliví aktéři chtěli minimalizovat označení zaostalosti vůči Západu a chtěli jej následně přesměrovat na „toho druhého“ (Holý, 1994: 809-812), přičemž toto pojetí je možno pozorovat i v argumentacích zahraničních autorů (Henderson, 1993 *in* Holý, 1994: 813).

Podle Holého je ale rovněž nutné zohlednit interpretace „obyčejných lidí“, kteří rozdělení Československa chápali jako východisko z politické krize. Pozdější vztahy se Slováky lze z antropologického hlediska legitimizovat jako přátelství s jazykovými bariérami (Holý, 1994: 813), kdy jsou jazykové diskursivní prostředky využívány tak, že si obě strany jazykově rozumí (Grillo, 1989: 5 *in* *ibid*). Významným aktérem pro budování a konsolidaci diskursu byla v tomto případě i média a jejich každodenní činnost (Holý, 1994: 816). Právě médiu, v případně mé práce jedním konkrétním médiem (Českou televizi), nastolená agenda bude prostředkem tvoření mého vzorku dat a analýzy.

3.2 DISKURS O INTERPRETACI VÝZNAMNÝCH UDÁLOSTÍ PO ROCE 1989 A POLITICKO-SPOLEČENSKÝCH ZMĚNÁCH

Variabilitu diskursu o procesu transformace, tentokrát z hlediska politického diskursu, mapovala ve svém výzkumu Kolářová (2014), která se zaměřila na fakt, k jakým přirovnáním tento proces tehdejší hlavní političtí představitelé svazují. V tomto případě se nejedná o argument „červené (tj. nepřekročitelné) linie“, který jsem předkládal výše, nýbrž diskursy post-socialismu popisuje jako bohaté na přirovnání o zdravotním postižení, rehabilitaci a léčbě (společnosti), přičemž i zde se diskurs staví do binárních opozic rámováním do tématu neoliberálního kapitalismu a vládu komunistické strany, která je popisována jako zdravotní postižení. Podle jejich závěrů léčebná přirovnání pomohla uklidnit veřejné mínění a dopomohla legitimizovat transformačních opatření. Sama autorka zde popisuje koncept „*krutého optimismu*“, který nastal po porevoluční euforii – jedná se o stav, kdy společnost po něčem touží, avšak síla takové touhy jí brání v rozkvětu (Kolářová, 2014: 257-264).

V oblasti pohledu zpět na vývoj před a po sametovém převratu je rovněž podle Slačálka et al. (2013) nutné zohlednit i čas a rétoriku mluvčích hovořících v daném diskursu. V textu zabývajícím se politickou debatou o zřízení Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR) dokládá, že předpoklad pamatovat si komunistický režim je pro antikomunisty věčným

požadavkem, který by pomáhal legitimizovat zruďnosti režimu. „*Komunistickou stranu, která již dávno prohrála boj o budoucnost a je reprezentována obrazem dŭchodce či dinosaura, je třeba do minulosti jasně vykázat, a vzdoruje-li tomu, představuje již pouhou existenci nebezpečí*“. Rovněž Najbert (2020) se domnívá, že významným diskursem je re-politizace dějin, který se přenáší do dalších diskursů (Najbert, 2020: 65-66). Slačálek et al (2013) ale rovněž vymezuje „*objektivně platný diskurs*“, do něhož zahrnuje příběhy herců úspěšných v dobách normalizace, jejichž „chybné“ hodnotové postoje jsou v diskursu reprezentovány jako *příčina nemoci* (Slačálek et al., 2013: 136-137). Text v tomto případě, podobně jako Kolářová výše, využívá diskursivních prostředků z oblasti zdravotnictví. V neposlední řadě je v textu popisován diskurs „*dluhu*“ budoucím generacím, které je potřeba před podobnou diktaturou ochránit (ibid).

Tvorbou anti-komunistických nálad v politickém prostředí se rovněž zabývají Hrubeš a Navrátil (2017), kteří sledovali prostředky mobilizace těchto nálad a příbuzných diskursů v kontextu politické soutěže, které utvářely názory veřejnosti. Podle autorů artikulace anti-komunistických nálad ve společnosti výrazně přispěla k tvorbě tuzemské politické kultury a identity. Tomuto trendu výrazně přispělo nálepkování některých představitelů režimu, čímž si veřejnost utvářela komplexní názor, který projevovala i ve volbách (Hrubeš a Navrátil, 2017: 41-44). Avšak, jak jsem již zmínil výše, lze představitele komunistické strany nalézt na různých úrovních rozhodování (Kunštát, 2014: 15-17).

Tvorbou části politického diskursu po roce 1989 se rovněž v neposlední řadě zabývali Císař a Hrubeš (2016), kteří se zaměřili na funkci think-thanků jakožto součásti novodobě občanské společnosti, přičemž se zaměřovali na různé aktéry podle jejich zaměření jako aktivní činitele a tvůrce diskursu. Prostřednictvím analýzy se autorům povedlo vytvořit názorovou síť variability diskursů, jejímž prostřednictvím identifikovali čtyři různé diskursy – liberálně, konzervativní, sociálně demokratické, diskursy podporující demokracii a diskursy zabývající se mezinárodními a zahraničně-politickými otázkami (Císař a Hrubeš, 2016: 1-4 a 19-21).

V obou předchozích podkapitolách (3.1 *Diskurs o významu roku 1989* a 3.2 *Diskurs interpretace významných událostí po roce 1989 a politicko-společenské transformace*) jsem se pokusil představit dosavadní výzkumné texty o diskursu roku 1989 a následného

období společenských a jiných změn. Jejich prostřednictvím jsem se pokusil představit nejen variabilitu přístupu ke zkoumání tohoto fenoménu, ale rovněž i možnosti analytických východisek pro výklad těchto diskursů. V diskusích o významu roku 1989 lze pozorovat diskursy významného roku nejen pro následný přechod k demokracii, ale rovněž i příležitost pro mnoho společenských sfér (Sztompka a Kropáčková, 1996: 5-6). Rovněž je tento rok možné vykládat jako určitou zlomovou událost ve vztahu dělením na události před a po roce 1989, přičemž tuto dichotomii lze ale pozorovat i u jiných významných historických událostí či fenoménů (Yurchak, 2006: 10)

Sledování těchto diskursů a snaha interpretovat jejich variabilitu je rovněž prostředkem pro získání více úhlů pohledu na téma/událost a pokusit se objasnit, zda má vývoj události sametové revoluce a následného období třicetiletého vývoje jeden výkladový rámec, či existuje variabilita a jistá diskuse, jak jednotlivé fenomény interpretovat. Svou bakalářskou práci budu na tyto texty částečně navazovat, konkrétně budu sledovat diskurs ve dvou vybraných pořadech České televize produkovaných kolem výročí 17. listopadu 1989, respektive využívání argumentačních prostředků pozvaných respondentů (mluvčích).

4 METODOLOGICKÁ ČÁST

4.1 VÝZKUMNÝ DESIGN

Pro svou bakalářskou práci jsem zvolil charakter kvalitativního výzkumu, který bude vhodným způsobem zpracovávat zvolené téma. Tendence použít kvalitativní metody zkoumání je dána charakteristikou výzkumu, kdy chci téma a již výše zmiňovanou variabilitu diskursů prozkoumat více do hloubky. K tomuto použiji interpretativní přístup ke zkoumání, který se snaží porozumět významům, které jednotliví „aktéři přisuzují realitě“ a objektivizují je (Císař a Beneš, 2019: 46). Tvorbě dat se budu věnovat níže, ale jelikož budou má data tvořit převážně rozhovory či diskuse s charakterem biografického rozhovoru, mou snahou bude sledovat významy, které aktéři (mluvčí) budou zasazovat do svých výpovědí a konkrétních kontextů a realitě. Cílem práce nebude zobecňovat jednotlivé výpovědi, jelikož mým souborem dat bude malý a specifický vzorek rozhovorů/diskusí (ibid: 4-7 a Beneš a Drulák, 2019: 25-26). V případě interpretativního výzkumu není nutné pracovat s předem formulovanými hypotézami, se kterými by výzkumník do výzkumu vstupoval. V případě mého výzkumu budu zachycovat představy, symboly či jednotlivé argumenty, kterými budou sledovaní aktéři zvýznamňovat období let mezi lety 1989-2019 (Drulák a kol., 2008 in Císař a Beneš, 2019: 54).

Cílem práce bude nejen zachytit variabilitu diskursů, ale rovněž i kritickou optikou nahlížet na jednotlivé argumentační linie mluvčích, jelikož je bude nutné reflektovat v kontextu historických a sociálních procesů posledních 30 let. Znalost konkrétního kontextu je v takovém případě jednou ze základních podmínek validního výzkumu (Hollis a Smith, 2000 in Beneš a Drulák, 2019: 30 nebo Schwartz-Shea a Yanow, 2011 in Beneš a Drulák, 2019: 30), které budou zasazovány do výkladu. Proto je nutné na data nahlížet kriticky. „*Neexistuje jedna pravda, ale několikero pravd, které mohou sloužit jako nástroje (Smith, 1996: 30) v rukou těch, kteří obhajují společenský status quo, ale i těch, kteří proti němu bojují*“ (Beneš a Drulák, 2019: 32).

4.2 TVORBA DAT

Jak jsem již uvedl výše, jednotlivé argumenty a výpovědi budu získávat z rozhovorů či diskusí. Konkrétně budu čerpat z diskusí či rozhovorů s veřejně známými osobnostmi či přímými aktéry dění roku 1989 a následných událostí během 30 let vývoje české

společnosti. Tyto diskuse/rozhovory budu čerpat z publicistických a zpravodajských pořadů, které k příležitosti 30. výročí událostí roku 1989 připravila Česká televize (ČT), která je (i dle zahraničních šetření) hodnocena jako jedno z nejdůvěryhodnějších médií v zemi (Aktuálně.cz, 16. 6. 2020). Česká televize rovněž musí dle příslušné legislativy (Zákon 483/1991 o České televizi) informovat v souladu s veřejným zájmem a v rámci platných interních kodexů objektivitu. Tyto mediální výstupy budu sledovat v období listopadu 2019. V tomto případě pro mě jako výzkumníka není relevantní problematika tvorby konkrétního typu dat, ale zaměřoval jsem se na výběr tematických rozhovorů z běžně vysílaných pořadů České televize. S odkazem na zákon o ČT (Zákon 483/1991 o České televizi) očekávám, že vybraní respondenti (mluvčí) budou ke sledovanému tématu relevantní s odkazem na jejich historickou relevanci jako aktérů či prostřednictvím jejich žitých zkušeností, které jsou jedním z konstruktů fenomenologické sociologie (Koutná Kostínková a Čermák, 2013: 10-11) a lze touto technikou výzkumně doplnit teoretické poznání (Schwartz-Shea a Yanow, 2013: 38-40).

Z těchto mediálních výstupů si vyhledám jejich doslovné přepisy pomocí archivu databáze *Mediasearch* společnosti NEWTON Media a.s., který obsahuje výstupy psané, televizní, rozhlasové i internetové publicistiky a zpravodajství v kompletních textových prepisech (Najbert, 2019: 28). Pomocí těchto prepisů budu moci snáze identifikovat některé diskursivní a argumentační prostředky, které aktéři rozhovorů využijí při konstrukci názorů na sledované období let 1989-2019.

4.3 KRITICKÁ DISKURSIVNÍ ANALÝZA

V bakalářské práci bude mou snahou hledat společné znaky argumentace a variabilitu diskursu výkladu událostí roku 1989 či dalších událostí vývoje po dobu 30 let od Sametové revoluce. Jako nejvhodnější se pro tento účel z metod kvalitativního výzkumu nabízí diskursivní analýza, jejímž základem je detailní rozbor dat „*směřující k nalezení výchozích významových struktur, zdrojů přesvědčivosti a základních odkazů*“ (Slačálek, 2013: 113). Kritická analýza diskursu je vhodný nástroj pro zachycení změn ve světě či společnosti, které podléhají silné medializaci a lze je považovat za kontextově a politicky situované, namísto politických sporů (Macgilchrist, 2016: 263-264), přičemž analyzování diskursu prostřednictvím použitých jazykových prostředků odhalují proces ustanovování významů (Slačálek, 2013: 113). V oblasti politiky může rovněž napomáhat identifikaci a objasnění

širších vztahů mezi texty či aktéry, jež jsou často navíc podloženy sociálním či historickým kontextem (Beneš, 2019: 299). Diskurs má tedy v tomto případě možnost sociální realitu nejen odrážet, ale rovněž napomáhat jejímu konstruování a potenciálním proměnám (Drulák, 2006: 501).

Jelikož se téma práce zaměřuje na období, kdy se naše společnost značně proměňovala a musela překonat náročné procesy transformace, je podle Macgilchrista (2016) možné tento typ analýzy aplikovat i na diskursy o významných společenských procesech. V takových změnách lze v diskurzech očekávat akcentaci sociálních, politických či kulturních témat a problémů (Macgilchrist, 2016: 265 nebo Krzyzanowski a Forchtner, 2016: 258). Zasazení do kontextu v mediálních výstupech může analýzu, a tedy i celou bakalářskou práci, více posunout do roviny zaměření na aktérský kontext i kontext období, o kterém je diskurs utvářen (Blommaert et al., 2001: 5 in Krzyzanowski a Forchtner, 2016: 254) a je možné se na ně dívat novými úhly pohledu.

Tato metodologická technika rovněž umožňuje nahlédnout do bližšího ukotvení v politickém či společenském kontextu (politologickém či sociologickém), jejichž prostřednictvím může navenek v jednotlivých argumentačních liniích prezentovat variace těchto diskursů a argumentačních linií v rámci sledované skupiny (Faiclough, 2008: 812 in Krzyzanowski, 2016: 309). Tyto aspekty umožňují propojovat diskursy o společenských politických či kulturních procesech, kterými se sledované období vyznačovalo. Je v takovém případě tedy možné sledovat věci z několika úhlů pohledu na věc či téma a sociální procesy. V rámci sledovaných rozhovorů či diskusí bude možné sledovat rekonstruování kontextu (*recontextualization*), který je z hlediska sledování diskursu důležitý pro kritické zkoumání (Krzyzanowski, 2016: 309-314). Podle Krzyzanowského (2016) je takto možné postihnout šíření diskursu v intertextuálním spojení mezi různými argumentačními artikulacemi (ibid).

4.4 DATA A METODA ANALÝZY

Jak jsem již nastínil výše, můj korpus dat budou tvořit rozhovory, které se svým tematickým obsahem zabývají určitým zpětným hodnocením a reflexe událostí roku 1989 a následujících 30 let budování demokracie v naší zemi. Konkrétně se bude jednat o současné či bývalé osobnosti veřejného života (umělci, politici, aktéři událostí Listopadu

1989...). Korpusem dat budou rozhovory a diskuse ze zpravodajsko-publicistických pořadů *Interview ČT24* a *Události, komentáře* (a jejich doslovné přepisy). Právě tento typ dat byl zvolen proto, jelikož rozhovory a debaty lze chápat jako „*dynamický diskursivní prostor, kde se propojuje reprezentativní a interaktivní prvek diskursu*“ (Chilton, 2004: 69 in Hrubeš, 2016: 80). Očekávám tedy, že mluvčí byly do rozhovorů a diskusí médiem (Českou televizí) vhodně zvoleni. Kritická diskursivní analýza, kterou jsem jako prostředek analýzy popisoval již výše, umožňuje sledovat „*významotvorné praktiky*“, tedy jaký význam dávají mluvčí světu a událostem kolem sebe s potenciálem spoluutvářet či proměňovat diskurs o tématu a jeho možné interpretace (Beneš, 2019: 284-285). Jako konkrétní analytickou techniku jsem pro analýzu mého korpusu zvolil **analýzu metafor**, jakožto vhodný prostředek analýzy vzhledem k povaze dat i k cílům bakalářské práce, Tento přístup mi tedy s odkazem na cíle bakalářské práce umožní popsání existující variability diskursu a možnosti výkladu argumentačních metafor pohledem různých aktérů, kteří byli pozváni k rozhovoru veřejnoprávní televize a zjistit, k jakým významným událostem sledovaného období jsou argumentace vztahovány.

Analýza metafor usiluje v rámci diskursu o rekonstrukci významu spojující různé (často odlišné) oblasti zkušenosti mluvčích, čímž ji zprostředkovává druhým jako potenciálně reálnou (Lakoff, 1993: 208 in *ibid*: 290) ve snaze přiblížit význam publiku nebo sdílet s publikem své pocity a emoce s danou událostí či vývojem spojené na základě podobnosti (Drulák, 2006: 502), což může zdůrazňovat význam konkrétní oblasti, o které je referováno (Charteris-Black, 2004 in Hrubeš, 2016: 74). V tomto případě bude nutné analyticky zohlednit a vhodně interpretovat, jakými způsoby lze daným vyjádřením a metaforám porozumět a jaký význam mluvčí dané události či historickému kontextu přisuzuje (Drulák, 2006: 506). Burke (1945) tuto metodu popisuje jako rétorický nástroj umožňující „*vidět něco jako něco úplně jiného*“ (Burke, 1945: 503 in Beneš, 2019: 290), jelikož se tak děje prostřednictvím zpřítomňování určitého abstraktního pojmu nebo události (Beneš, 2019: 291). Tato metoda analýzy se rovněž využívá pro zkoumání politického diskursu, ve kterém umožňují vyplňovat mediální prostor, ve kterém mohou metafory umožňovat nové klasifikování jakéhokoli politicky platného argumentu. Rovněž mohou být prostředkem vyjadřování populistického politického diskursu či žurnalistickému komentování souvisejících událostí (Smith a Kabele, 2020: 12-13 a 21).

Pro validní provedení analýzy metafor je nutné v řeči mluvčích identifikovat tzv. „*metaforické významy*“, které umožňují abstraktní událost zpřítomnit pro publikum, které s popisovaným jevem nemusí mít žádnou zkušenost (Beneš, 2019: 291). Při zvolení této analytické metody je nutné snažit se o rekonstrukci dynamiky televizní (či jiného média) debaty či rozhovoru (Smith a Kabele, 2020: 15). V případě rozhovorů s aktéry revolučního dění Listopadu 1989 či významných událostí transformačního vývoje se pravděpodobně bude jednat o přiblížení konkrétních aspektů tehdejšího dění (Hrubeš, 2016: 82-83), které budou doplněny již o výše zmíněný společensko-politický kontext zmiňovaného období. Cílem bude identifikovat společné argumentační rysy metafor, které propojují společně linie argumentu, čímž je činí srozumitelnějšími a pro publikum reálnějšími.

Metafory budou rovněž zčásti rámovány i hlediska svého dílčího tématu, ke kterým je budou mluvčí vztahovat. Ve své bakalářské práci tedy budu metafory rovněž používat pro tematickou analýzu svého korpusu. Její flexibilitu je možné chápat v rozdílnosti oproti jiným analytickým nástrojům kvalitativního výzkumu, které jsou založené na „*teoretických nebo epistemologických pozicích*“ (Braun a Clarke, 2006: 4), zatímco tematická analýza se neřídí deklarovanou rigorózní teorií, čímž je možné ji aplikovat napříč mnoha obory i tématy (ibid: 4-7). Témata budou pro analýzu důležitá, jelikož bude možné konkrétněji interpretovat některé kategorie metafor či i některé konkrétní metafory. Tak bude umožněno lépe nahlédnout do diskursu o sledovaném období i na dílčí aspekty z hlediska pohledu jednotlivých mluvčích a jejich tehdejší zkušenosti.

Jednotlivé výpovědi umožní na aspekty sledovaného období nahlížet z více úhlů pohledů či argumentů, které mohou vedle sebe existovat v závislosti na konkrétních zkušenostech mluvčích, které bude nutné analyticky interpretovat (Drulák, 2006: 504 nebo van Hulst a Yanow, 2016: 97-100). Podle van Hulsta a Yanowa (2016) se zpravidla mohou v takových výpovědích objevovat nejen odkazy na dobu minulou, ale rovněž i na porovnávání s přítomností či přesahem do dob budoucích, přičemž argumentační linie mohou propojovat nejen odkazované události a reflektované zkušenosti, ale rovněž i současné společenské problémy (autoři shodou okolností jako jeden z možných příkladů uvádějí aspekt vyrovnání se s komunistickou minulostí a její řešení) (ibid: 100).

Jednotliví aktéři rozhovorů a diskusí jakožto aktéři dění, ke kterému se mediální data tematicky vztahovala, mohou mít k daným událostem i dílčím aspektům různý osobní vztah, což propojuje identitu mluvčího s danou problematikou, které mohou promítnout do vyprávění svých „příběhů“ (ibid: 102), přičemž tyto konkrétní příběhy rekonstruuji „význam, který je danému problému přikládán“ (Hrubeš, 2016: 71). Tento aspekt může rovněž souviset s růzností úhlu pohledu na dané konkrétní události. V neposlední řadě je nutné zmínit, že rekonstrukce metafor není založena na metodologicky univerzálním postupu, avšak nejedná se o proces čistě náhodný – jde o podstatu (re)konstrukce příběhu, o kterou se samotný mluvčí snaží (ibid: 84) se snahou zprostředkování konkrétní zkušenosti.

5 ANALYTICKÁ ČÁST

5.1 Charakteristika korpusu dat

V následující části budu ve vztahu k zjišťování variability diskursu a využívání argumentačních metafor analyzovat metafory z mého korpusu dat, který je tvořen celkem 13 televizními rozhovory (a jejich doslovnými přepisy) zpravodajského programu České televize ČT24, z toho 5 rozhovorů je z pořadu *Interview ČT24* (přibližná délka 26 minut) a 8 z pořadu *Události, komentáře* (délka rozhovoru byla variabilní). Pro přehlednost, ověřitelnost a možné zpětné dohledání zdrojových dat uvádím v tabulkách níže jména hostů pořadu (mluvčích) s dodatkem pozice, jak jej uvedla ČT. Ačkoliv je jedná o malý specifický vzorek dat, výhodou v tomto případě může být přímá možnost komparace názorů mluvčích na konkrétní problematiku v rámci formátu jednoho či druhého pořadu. Bude tedy možné proti sobě případně stavět různé názory a interpretovat potenciálně různé vzorce argumentací.

Pro každý analyzovaný rozhovor bude rovněž uvedeno datum a přibližná délka rozhovoru. Pokusím se tak dosáhnout maximální analytické přehlednosti (Krippendorff, 2018: 144). Jednotlivé metaforické výrazy budu vyobrazovat kapitálkami.

Tabulka č. 1: Přehled vybraných respondentů v pořadu Interview ČT24

Datum rozhovoru	Jméno respondenta	Popis respondenta ze strany ČT	Přibližná délka rozhovoru
11. 11. 2019	Marta Kubišová	zpěvačka a signatářka Charty 77	27 minut
12. 11. 2019	Petr Miller	bývalý federální ministr práce a sociálních věcí	26 minut
13. 11. 2019	Martin Mejstřík	jeden ze studentských vůdců a bývalý senátor	26 minut
14. 11. 2019	Jan Potměšil	herec	26 minut
15. 11. 2019	Václav Malý	biskup, disident a moderátor demonstrace na letenské pláni	26 minut

Tabulka č. 2: Přehled vybraných respondentů v pořadu Události, komentáře

Datum rozhovoru	Jméno respondenta/ů	Popis respondenta/ů ze strany ČT	Přibližná délka rozhovoru
15. 11. 2019	Šimon Pánek	ředitel organizace Člověk v tísni	9 minut
15. 11. 2019	Robert Sedláček	režisér	9 minut
18. 11. 2019	Karel Sedláček	bývalý rozhlasový hlasatel	6 minut
19. 11. 2019	Jaroslav Spurný a Miroslav Kopecký	novináři	14 minut
20. 11. 2019	Pavel Šťastný	autor loga Občanského fóra	7 minut
21. 11. 2019	Jan Šibík	fotograf	10 minut
25. 11. 2019	Jaroslav Hutka	zpěvák a disident	10 minut
26. 11. 2019	Petr Pithart a Milan Kňažko	bývalý předseda vlády a senátu, bývalý ministr zahraničních věcí a kultury Slovenské republiky	19 minut

5.2 KATEGORIZACE METAFOR

V následujících podkapitolách budu postupně představovat jednotlivé kategorie metaforických výrazů, které jsem identifikoval jako výrazy společných rysů argumentace u jednotlivých mluvčích pro určité stádium výkladu událostí roku 1989 (sametové revoluce), následného období společenské transformace i možnosti budoucího vývoje. Taková analýza jazykových prostředků (konkrétně metafor) bude odhalovat proces ustanovování určitých významů pro jevy či události (Slačálek, 2013: 113). Některé metafory a argumentace budu rovněž zasazovat do jejich kontextu, jehož znalost je jednou ze základních podmínek validního výzkumu diskursu o určitém tématu (Hollis a Smith, 2000 *in* Beneš a Drulák, 2019: 30 nebo Schwartz-Shea a Yanow, 2011 *in* Beneš a Drulák, 2019: 30).

5.2.1 17. listopad jako (původně) obyčejný den

U některých mluvčích rozhovory začínaly zpětným ohlédnutím na 17. listopad 1989, který byl podle nich na první pohled „*DNEM JAKO KAŽDÝ JINÝ*“ té doby, kdy se proti režimu pravidelně organizovaly demonstrace. Kubišová ve svém rozhovoru popisuje, že demonstraci v ten den považovala pouze za jednu z mnoha dalších, avšak tehdy vládnoucí komunistický režim dle jejich slov „*SPÁCHAL SEBEVRAŽDU, protože to nemohl unést,*

seřezat si ty studenty“. Kubišová takto vykládá svůj pohled na demonstraci před jejím konáním a následně po událostech toho dne, které zapříčinily zlom ve vývoji.

Podobný prvotní pohled na onen den předkládá i tehdejší disident Malý, který v rozhovoru nejprve poukazuje na paralelu s tehdejším vývojem v Polsku a v Maďarsku, kde se společenské poměry již měnily. A ačkoliv i v naší zemi probíhaly demonstrace, 17. listopadu údajně nic nenasvědčovalo tomu, „že se NĚCO ZLOMÍ“. Tento fakt v jistém smyslu přičítá opatrnosti, která je podle jeho názoru jedním ze znaků českého národa. Podobný pohled na celé dění jako předcházející mluvčí má i Šibík, který se jako fotograf účastnil měnících se společenských poměrů v tehdejší Německé demokratické republice. Avšak ani on neměl dle svých slov žádné náznaky o tom, že právě 17. listopad může být to „ROZHODUJÍCÍ DATUM“, v čemž se shoduje s Kubišovou a Malým.

Opačný pohled na atmosféru toho dne ale ve svém rozhovoru představuje Potměšil, který atmosféru na pražském Albertově 17. listopadu 1989 popisuje jako velmi napjatou, kdy „*TO VISELO VE VZDUCHU*“. Tento pocit následně dokládá i poukazem, že se ten den připomínaly jisté paralely s rokem 1939 (uzavření českých vysokých škol nacistickým režimem a následná úmrtí studentů po násilnostech).

5.2.2 Zlomové momenty sametové revoluce

Ve svých rozhovorech zmiňují mluvčí mnoho okolností a zlomových událostí, které měly podle jejich názoru zásadní vliv na vývoj sametové revoluce a následné změně režimu. V následující části budu popisovat metafory a argumentace, jejímž prostřednictvím se mluvčí snažili připomenout a vyzdvihnout události, které považují za důležité. Jednotlivé výpovědi mluvčích budou řazeny chronologicky podle vývoje událostí v roce 1989, čímž se pokusím zachovat kontinuitu ve vývoji dění.

Mejstřík jakožto jeden ze studentských vůdců ve svém rozhovoru zpětně usuzoval, že spolu s dalšími studenty „*to byl opravdu VABANK, buď to vyhrájeme, nebo tady nebudeme*“. Použití tohoto výrazu může znamenat zpětné reflektování vážných obav, kdy již nemuselo být cesty zpět, proto byl pravděpodobně použit výraz „*VABANK*“ jakožto hrát či bojovat o všechno, dokonce i o svůj život. Tento termín je následně ještě několikrát použit i v pozdějších částech rozhovoru. V souvislosti s tímto termínem Mejstřík

připomíná i obavy o vývoj revoluce, kdy jediným skutečným cílem bylo „*POLOŽIT KOMUNISTY NA LOPATKY*“, tedy definitivně ukončit do té doby vládnoucí režim. Pokud by se takový cíl nezdařil, mělo by to pravděpodobně velmi rozsáhlé důsledky (viz polemika „*nebo tady nebudeme*“). Následné demonstrace na balkoně Hotelu Melantrich na pražském Václavském náměstí byly podle K. Sedláčka sice improvizované, avšak lidé tehdy „*přišli SDÍLET NAPĚTÍ*“.

Za zlomový moment považuje ve svých rozhovorech mnoho mluvčích demonstraci na pražské letenské pláni, které se podle některých odhadů zúčastnilo přes 800 tisíc demonstrujících (Český rozhlas, 27. 2. 2012). Biskup a disident Malý, který demonstraci uváděl, její přínos a význam vzhledem k improvizaci příprav nazývá jako „*DAR Z NEBES*“, přičemž tento diskursivní prostředek může inklinovat k mluvčího profesi biskupa, jakožto vztahování k pro mluvčího blízký jev (Beneš, 2019: 290). Takřka celý svůj rozhovor věnoval vzpomínkám na letenskou demonstraci Hutka, který se vrátil do Československa z emigrace právě v den jejího konání, a jelikož dle svých slov neměl tušení, že se taková akce chystá, a „*NEZDÁLO SE MU, ŽE TO JE REALITA*“. Právě demonstraci na Letné považuje mluvčí za „*VYVRCHOLENÍ*“ listopadových dní a poté už všechno „*BĚŽELO JAKO VLAK*“, kdy již probíhala velká událost za událostí v souvislosti se změnou režimu. Využíváním podobných diskursivních prostředků se mluvčí snaží jednotlivé okolnosti události přiblížit veřejnosti, aby mohla mít bližší představu o významu pro celý vývoj s přiblížením prostřednictvím abstraktních diskursivních prostředků (Drulák, 2006: 503). Hutka ke svým reflexím a vzpomínkám připojuje i dojmy dalších aktérů demonstrace na Letné, kteří mu údajně po jeho vystoupení řekli, že (Hutka) „*ZACHRÁNIL REVOLUCI, protože nastal TAKOVÝ MÍR, ŽE UŽ NEŠLO STRÍLET*“. On sám mluví o konci komunistického režimu jako o pocitech „*vzbuzujících RADOST nebo VELKÉ POTĚŠENÍ*“, jelikož jej nemusel každý nenávidět, ale mnoho lidí v něm nechtělo žít.

Dvěma mluvčími bylo prostřednictvím rozhovoru reflektováno i zrušení článku 4 tehdejší ústavy o vedoucí úloze Komunistické strany Československa, o čemž bylo parlamentem (Federální shromáždění) rozhodnuto 26. 11. 1989. Pithart v rozhovoru poukazuje na skutečnost, že i toto rozhodnutí bylo komunistickou stranou přijato jednomyslně, jelikož dle jeho slov (komunisté) „*NIC JINÉHO NEUMĚLI (...) a zvolili tak i Václava Havla*“.

Mluvčí tedy v tomto případě neupozorňuje jen na okolnosti hlasování, ale že byl tímto způsobem (jednomyslně) později zvolen i nový prezident. On sám přímo tento moment dle svých slov nepovažuje za „ZLOM či PŘEKVAPENÍ“. Pomocí těchto výrazů je zdůrazňován význam události pro celý kontext (Charteris-Black, 2004 in Hruběš, 2016: 74). K tomuto tématu se následně do rozhovoru připojuje i Kňážko, který v souvislosti s revolučním děním na Slovensku upozorňuje, že zrušení zmiňovaného ústavního článku bylo „jedno z mých PRVENSTVÍ“, jelikož právě on dle svých slov vyslovil tento požadavek jako první z členů nově formující se opozice.

Z chronologického hlediska tuto kategorii, ve které mluvčí připisovali metafory významným událostem revolučního dění kolem 17. listopadu 1989, uzavřu odkazem na sestavování první federální vlády se zástupci opozice, jejíž součástí byl jako ministr práce a sociálních věcí i Miller. Ten ve svém rozhovoru rovněž jako součást tehdejšího zlomového a turbulentního dění popisuje způsob, jak se ministrem stal: „*DEN PŘEDTÍM JSEM ŠEL UDĚLAT DO KOVÁRNÝ VÝPLATU A DRUHÝM DNEM JSEM BYL JMENOVÁN MINISTREM*“. Tímto přirovnáním může nejen upozorňovat na rychlý vývoj okolností, ale rovněž i na nutnost konat rychlá a důležitá rozhodnutí ve prospěch společenských změn.

5.2.3 Kdo má hlavní zásluhy?

V některých rozhovorech bylo možné zaznamenat rozdílné názory na určitou vůdčí sílu sametové revoluce, kdy někteří mluvčí přisuzovali rozhodující vliv skupině, se kterou se během listopadového dění roku 1989 identifikovali. Primárně bylo možné zaznamenat dva pohledy tento aspekt – jeden vyzdvihující roli dělnických pracovníků, zatímco druhý především vyzdvihoval roli účastníků studentského hnutí.

Miller jakožto v době událostí listopadu 1989 pracovník ve strojírenském podniku ČKD, kde po 17. listopadu začal koordinovat protestní proudy spolu s dalšími dělnickými podniky, které chtěly mít společná stanoviska. Dle jeho slov bylo jediným možným řešením tyto proudy spojit a reprodukovat společná stanoviska. Dění revolučních dní a prožívané pocity následně Miller popisuje takto: „*Já jsem měl jednu VÝHODU oproti kolegům, kteří byli se mnou v tom stávkovém výboru, že já jsem neměl děti, a neměl jsem proto POCIT ODPOVĚDNOSTI*“. Respondent v tomto kontextu poukazuje na fakt, že

podobná protirežimní činnost mohla mít významný dopad na život jeho rodiny, on sám ovšem dle svých slov neriskoval mnoho, jelikož děti neměl, právě proto tento aspekt považuje za svou výhodu. Mohl si tedy dovolit riskovat a pokusit se ovlivnit dění ve prospěch revoluce. Mluvčí ve svém vysvětlování důležitosti a primární role dělnických profesí dále pokračuje odkazem na okolnost konání tzv. generální stávky: „*GENERÁLNÍ STÁVKA JE SKUTEČNĚ FIKCE*“. Podle Millera se kolem těchto událostí šířila řada nepravd. Rozhodující silou revoluce byli podle něj ti, kteří v té době měli „*EKONOMICKOU SÍLU V RUCI, tedy fabriky*“. Spontánní akce pracovníků továren mluvčí považuje za jedny z hlavních událostí sametové revoluce, které se do té doby vládnoucí režim skutečně zalekl.

Ve svém rozhovoru ale tento mluvčí rovněž zohledňuje a oceňuje i roli dalších skupin aktérů, kteří měli významný vliv na změnu režimu a vývoj událostí. Studenti měli podle jeho názoru „*tu startovací úlohu, ti měli tu ROZBUŠKU*“ a ten proces započali. Reakce režimu na pražské Národní třídě proti studenty organizované akci byla dle jeho slov podnětem pro dělníky, kteří si takto nechtěli nechat „*mlátit*“ své děti. Roli umělců zase Miller popisuje jako „*INTELEKTUÁLNÍ NADSTAVBU*“ dění, přičemž paradoxně je tento termín („*nadstavba*“) rovněž použit i v dílech jednoho z ideových zakladatelů socialismu Karla Marxe (tzv. hodnotová materiální nadstavba) (Keller, 2004: 102-106). Je ale samozřejmě otázkou, zda si mluvčí paradox využití tohoto diskursivního prostředku uvědomuje, z rozhovoru to nebylo patrné.

Oproti tomu Mejstřík, který byl jedním z lídrů studentského hnutí, v tomto ohledu považuje roli studentů za velmi zásadní, jelikož studentské stávky na vysokých školách spolu s aktivitami herců a divadel započaly změnu a byly jejími tahouny. Za moment, kdy stávkující studenti mohli definitivně nově vznikající politické reprezentaci „*PŘEDAT OTĚŽE*“ a vrátit se zpět ke svému studiu, považuje zvolení Václava Havla prezidentem, kdy již měla okolnosti ve svých rukou nově nastupující politická reprezentace.

Pohled podporující roli studentů jako velmi významnou ve svém rozhovoru připojil i Pánek, který reflektuje roli studentů ve stávce jako příklad „*SPOLEČNÉHO POSTOJE DESETITISÍCŮ STUDENTŮ*“, která nebyla nijak názorově řízená či široce koordinována a kdy se ani jednotliví studentští lídři takřka neznali. Tehdejší pozici studentů rovněž může

ilustrovat mluvčího výrok, že „*NESTÍHALI TO, CO SE OD NICH (od studentů) ČEKALO*“, není ovšem z jeho výkladu jasné, jaká byla v té době jejich role, jelikož se o tomto dále nezmiňuje. V diskusi o tom, která skupina měla skutečně zásadní roli v dění sametové revoluce tedy můžeme pozorovat dva střety pohledů, které se zakládají na pozici, kterou mluvčí měli v roce 1989.

5.2.4 „Něco nového“

V rozhovorech s jednotlivými mluvčími byl rovněž opakovaně patrná zpětná reflexe skutečnosti, že tehdejší vývoj sám o sobě s sebou nesl něco, co bylo do té doby pro mluvčí nevídané, či dokonce nepoznané. Tento jev se u některých aktérů rozhovorů objevoval u různých dílčích událostí či aspektů událostí sametové revoluce. R. Sedláček ze svého pohledu tehdy šestnáctiletého studenta s nadsázkou reflektuje, že se „*UČIL I PROTESTOVAT*“, což může být vykládáno jako paralela se vzděláváním a školním životem, který do té doby (do Listopadu 1989) zažíval. Svě nadšení a (nejen jeho) osobní živelnost následně podkládá dalším tvrzením, že na demonstracích „*MOHL MLUVIT KDOKOLIV A JÁ BYCH MU S RADOSTÍ NADŠENĚ TLESKAL*“. Tato přirovnání si lze interpretovat jako odkaz na jistou živelnost událostí, která mohla pohlcovat stále nové účastníky, kteří byli ochotni se v různých formách zapojit do demonstrací či jiných událostí té doby.

V podobném duchu svou reflexi určitých symbolických změn dokládá i Šťastný, který tento pocit spojuje se vznikem loga Občanského fóra, jehož je autorem. Podle jeho slov jeden ze symbolů sametové revoluce vznikl „*Z POCITU SVOBODY A ZMĚNY, která se blíží*“, a proto bylo z části ve formě usměvavého obličejce (smajlíka). S nadsázkou se tedy mluvčí považuje i za průkopníka českých smajlíků, což může jako diskursivní prostředek být důležité pro zprostředkování události pro mladé publikum jakožto snaha o určité zpřítomnění diskursu pro mladé publikum (Beneš, 2019: 291).

Odkazem na nový prvek ve společnosti i v životech aktérů rozhovorů bylo rovněž formulování společných postojů nově formující se opozice. Na tento fakt upozorňuje Pithart, podle kterého se aktéři sametové revoluce v Česku a na Slovensku „*UČILI VZÁJEMNĚ ROZUMĚT*“, aby postup revoluce mohl směřovat ke společnému cíli. Kňazko tuto část uzavírá s nadsázkou, že „*NEBYL INTERNET, NEBYLY MOBILY, ALE I TAK*

JSME SI ROZUMĚLI“, čímž tehdejší procesní fungování a jednání srovnává se současnou dobou (van Hulst a Yanow, 2016: 100). Podobné zpětné úvahy popisoval výše i Pánek (kategorie *Kdo má hlavní zásluhy?*), podle kterého spolu museli komunikovat jednotliví lídři studentských aktivit, kteří se takřka neznali.

5.2.5 Vyvezení revoluce

V některých rozhovorech byla artikulována jako důležitá součást dění sametové revoluce distribuce informací o událostech 17. listopadu 1989 mimo Prahu do regionů po celé republice. Mejstřík tento aspekt popisuje jako velkou potřebu „*REVOLUCI VYVĚST*“, a informovat mimopražské obyvatele o událostech v Praze. Rozdílnost atmosféry v Praze a mimo ni Potměšil popisuje jako „*NEBE A DUDY*“, tedy absolutně rozdílnou, což mluvčí přikládá k cenzuře státem kontrolovaných médií (především rozhlasu a televize), která o událostech na pražské Národní třídě a demonstracích několik dní neinformovala. Diskuse studentů s občany v regionech svými slovy popisuje jako „*DVA MIMOZEMŠŤANY*“, kdy každý mluvil o ničem jiném a v takovém případě bylo dle jeho slov velmi obtížné získat si důvěru lidí v regionech či v továrnách.

5.2.6 Sametová revoluce jako impuls a symbol

V jednom z rozhovorů se rovněž objevila přirovnání, která v sobě nesou určitý symbolický étos, kdy je sametová revoluce považována za něco symbolického pro celou společnost. Tento diskursivní prostředek konkrétně využívá Potměšil, který si zpětně uvědomuje, že události 17. listopadu 1989 musely být pro společnost obrovským šokem. Podle svých slov je ale šťastný, že se vyvinuly „*tak MOHUTNĚ, ŽE ZASÁHLY ASI SRDCE I VĚDOMÍ nakonec většiny lidí, protože 17. LISTOPAD BYL IMPULSEM toho, co se dělo dál*“. Potměšil v této části svého rozhovoru využívá velmi emotivních diskursivních prostředků k vyjádření pocitů a okolností událostí, které ve svém důsledku vedly ke změně režimu v tehdejší Československu. Revoluční dny následně mluvčí popisuje ze své osobní roviny, kdy nejen on, ale údajně i jeho blízcí přátelé chtěli být pro revoluční dění a hlavní aktéry nově vznikající reprezentace opozice platní, „*aby tenhle IMPULS NEBYL ZAMETENÝ POD KOBEREC*“. Tento jeho výklad osobního vnímání sametové revoluce lze tedy vnímat jako určitý nový symbolický začátek pro českou společnost

Podobných symbolických prostředků využívá ve svém rozhovoru i Šibík, který je vztahuje k paralelám s tehdejším děním v okolních zemích a měnícím se režimem v nich. Ve vztahu k 17. listopadu srovnává tento moment s pádem berlínské zdi, kterého se jako fotograf účastnil: „(...) *když padla berlínská zeď, tak to jsem i já pochopil, že to je OBROVSKÝ SYMBOL, a že je to NEUDRŽITELNÝ i u nás*“. V tomto případě se jedná o využití abstraktních diskursivních prostředků, které posilují důležitost vykládané události (Drulák, 2006: 503).

5.2.7 Třicetiletý porevoluční vývoj

Takřka ve všech sledovaných rozhovorech byl nejen okolností a různých pohledů na události roku 1989 reflektován i pohled na třicetiletý vývoj v demokratické společnosti. V této kategorii mluvčí rozebírali jednotlivé aspekty porevolučního vývoje ze svých osobních úhlů pohledu dle jejich profese či působení v tomto období. K. Sedláček vývoj v naší společnosti popisuje jako „*takové VLNY, (...), uplynulých 30 let se nám hodně podařilo, hodně dobrého, samozřejmě jsou výjimky*“. Sedláček se ve svých přirovnáních snaží události revolučního dění personifikovat, a prostřednictvím přirovnání k „*vlnám*“ se pokouší zdůraznit a reflektovat napětí (Hrubeš, 2016: 84) oněch dní.

V reakci na vývoj po sametové revoluci se v některých ohledech objevuje kritika transformačního vývoje (Císař, 2017: 3-4). Kubišová v reakci na tuto občasnou kritiku tzv. „devadesátek“ namítá, že se „*NEBYLO ČEHO CHYTIT a (politici) se mohli poučit*“. Podle jejich slov některé kroky nebyly provedeny správně, avšak z počátku se nebylo od koho učit. Později se ale dle jejich slov političtí představitelé často nepoučili a chtěli jít pouze svou (českou) cestou.

Podle Kubišové si ale česká společnost dokázala poradit se svobodou, „*ale podle mě se pořad UČÍME*“, což primárně přikládá nárůstu rychlosti přenosu informací, které jako společnost musíme zpracovat a reflektovat. Tento aspekt zmiňuje i Potměšil, podle kterého se všichni postupně učíme, jak se v proměňující společnosti orientovat. Tuto skutečnost popisuje jako možnost „*AUTORSTVÍ VLASTNÍCH PŘÍBĚHŮ*“, což je možné vykládat jako možnost samostatně se rozhodovat a nést odpovědnost, jelikož právě to se musíme jako společnost postupně učit.

Jedním z určitých symbolů či ztělesněním transformačních porevolučních změn se stala osoba ministra financí a později premiéra Václava Klause (ibid), kterého Miller, i přes dle jeho slov rozdílné názory na některé transformační politiky, považoval za nenahraditelný „*HNACÍ MOTOR*“, bez jehož působení by byla společensko-ekonomická transformace mnohem obtížnější.

Rozhovor s Koreckým a Spurným, jakožto se dvěma novináři, „*kteří byli v zákulisí politického dění ve svobodném Česku od samého začátku*“ (takto mluvčí uvedla ČT), se kompletně zabýval politickým vývojem od roku 1989 do tehdejší současnosti (do roku 2019). Prostřednictvím retrospektivní reflexe označuje Spurný tzv. opoziční smlouvu¹ (Hrubeš, 2016: 87) jako „*největší PROHŘEŠEK*“, od kterého se dle jeho slov odvíjely další. Z diskursivního hlediska je zajímavé, že mluvčí používá výraz „*PROHŘEŠEK*“, ačkoliv je tento výraz z jazykového hlediska zdrobnělinou. Korecký k tomuto tématu dodává, že vzhledem k výsledkům sněmovních voleb po opoziční smlouvě se nestalo, že by „*národ tyto dvě strany (ČSSD a ODS jakožto hlavní politické aktéry) ZAVRHL*“. Pro kontext jakožto nedílnou součást analýzy diskursu (Beneš, 2019: 289) dodávám, že ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky tyto dvě strany až do roku 2013 i nadále dominovaly českému politickému prostředí (ČSÚ, 2002; ČSÚ, 2006; ČSÚ, 2010).

Korecký v tomto duchu za největší dopad 30 let svobody a demokracie v Česku považuje „*MARNÉ OČEKÁVÁNÍ*“ obyvatel od politiky, kteří jsou (nejen) z ní zklamaní. Tento jev z části přičítá neschopnosti politických stran „*najít ani ten sebemenší SPOLEČNÝ JMENOVATEL*“, což údajně v důsledku plyne k často až turbulentním změnám v české politice i společnosti.

Fakt, že se některé předpoklady porevolučního vývoje nemusely zcela naplnit, se pokouší vysvětlit Malý, který svůj postoj k tomuto tématu částečně opírá o svou pozici biskupa. Ve svém uvažování se zmiňuje o absenci OČISTY, tedy reflexe jednotlivců o jejich podílu na fungování předchozího režimu, což nebylo pro proměnu společnosti dobrým startem. Připomíná i vzpomínaný návrat do Evropy jako součást přechodu k demokracii a transformaci společnosti (Habermas, 1990b: 181 *in* Havelka a Müller, 1997: 143), avšak

---

¹ konkrétně Smlouvou o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi ČSSD (Českou stranou sociálně demokratickou) a ODS (Občanskou demokratickou stranou) po volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 1998

dle jeho slov „*LEPŠÍM BYDLEM SE ČLOVĚK NEMUSÍ VŽDYCKY STÁT LEPŠÍM*“. Bylo tedy na každém jednotlivci, co pro transformaci a lepší společnost sám udělal, a rovněž i na osobní zodpovědnosti každého za nově nabytou svobodu.

Sametová revoluce s sebou přinesla mnoho (nejen) společenských změn. V reflexích na dosavadní vývoj po roce 1989 se ale objevil i prvek nadsázky s odkazem na fakt, jak rychle se současná doba proměňuje. Aspekty „nové“ doby vidí podle svých slov R. Sedláček „*VIDÍ V OBRAZECH (...), NA KTERÉ SI ZVYKÁ HŮŘE, NEŽ NA MOBILNÍ TELEFON*“. Mluvčí v této věci pravděpodobně odkazuje na osobní neztotožnění s určitými proměnami a vývojem z posledních 30 let, tedy s existencí určité konkrétní reality (Drulák, 2006: 503), což částečně podkládá dosavadním vývojem v pohraničí, odkud dle svých slov pochází, což může deklarovat jeho dosavadní zkušenost, ať už pozitivní či negativní.

5.2.8 Role Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM)

Jedna z mluvčích ve svém rozhovoru rovněž diskutovala o pozici KSČM jakožto nástupnické strany po KSČ, která byla spjata s totalitním režimem v naší zemi (Kunštát, 2014: 15). Kubišová měla o polistopadovém postavení komunistické strany představu, že (komunisté) *BUDOU MÍT SVŮJ KOUTEK, budou si dělat své schůze, svá prohlášení, ale že se nebudou účastnit politického života*“, přičemž ji osobně následný vývoj v této věci zklamal. Metafora „*SVĚHO KOUTKU*“ inklinuje tehdejší vidinu (po sametové revoluci) budoucí politické izolace komunistické strany (mluvčí tuto pozici přirovnala k postavení komunistické strany ve Francii), přičemž tato strana je i o 30 let později součástí politického života v naší zemi (ibid). Tuto část Kubišová zakončila polemikou, že dnes vidíme, že (komunisté) „*rozhodují o věcech, DO KTERÝCH JIM v podstatě NIC NENÍ*“. Zde mluvčí pravděpodobně narážela na skutečnost, že komunistická strana od roku 2018 toleruje menšinovou vládu Andreje Babiše (Hanley a Vachudová, 2018: 277) a podílí se tedy na rozhodování o směřování státu.

5.2.9 Odkaz 17. listopadu

Jak jsem již popisoval v jedné z předchozích kategorií (podkapitola 5.1.6 *Sametová revoluce jako symbol a impuls*), sametovou revoluci vnímají někteří mluvčí jako určitý symbol. Část z nich ale tento odkaz přemítá i ve vztahu k (tehdejší) současnosti nejen směrem k datu 17. listopadu, ale i ve vztahu k samotnému 30. výročí. Za hodné zvláštního

připomenutí jej považuje Šibík, podle kterého je ohlas veřejnosti důležitý jako připomínka událostí, které „*JSOU O NÁS, TOHLE ČASTO OVLIVNILO NAŠE ŽIVOTY*“. Podobně si tuto symboliku vykládá i Šťastný, podle kterého je „*TŘICÍTKA PRO NÁS VELMI VÝJIMEČNÁ*“, a proto si výročí zasloužilo zvláštní připomínání. Onu zvláštnost již ale dále nerozvíjí.

Kubišová v tomto ohledu uvažovala nejen nad vývojem doby, která je dnes dle jejích slov přirozeně jiná oproti době před 30 lety, a to nejen ve vztahu k společenským a politickým změnám. Dnes už jsou podle ní „*ty tam ty doby, kdy jsme všichni přišli domů z těch různých manifestací a ŠLI JSME PROSTĚ HNED VLÁDNOUT A KAŽDÝ MĚL U TOHO SVÉHO KUCHYŇSKÉHO STOLU NEJVÍC NÁPADŮ*“. Tento fakt je podle mluvčí částečným důsledkem úpadku zájmu o veřejné dění v české společnosti.

V tomto pohledu je podobný pohled i Mejstříka, který při svých besedách na školách či s mladou generací údajně často diskutuje o okolnostech či dopadech sametové revoluce. Zájem o veřejné dění může být spjatý s historickou pamětí, kterou dle jeho slov mladí ztrácí: „*„dětí řeknou, že 17. listopad byla sametová revoluce – MAJÍ PRAVDU (ale i) NEMAJÍ PRAVDU*“, jelikož dění v Listopadu 1989 nebylo dle jeho slov „sametové“, tedy bez násilí. Tomu již současná mladá generace nemusí rozumět a jeden z důležitých aspektů událostí 17. listopadu by se mohl z veřejného diskursu vytratit.

5.2.10 Co dál?

Kubišová měla jako jediná z mluvčích možnost ve svého rozhovoru polemizovat nad otázkou, co by Česku a české společnosti přála do dalších let. Ona sama by dle svých slov byla ráda, „*abychom se dočkali normální demokracie, nikoliv té NAŠÍ ČESKÉ DEMOKRACIE NA TOM NAŠEM PÍSEČKU*“, přesněji již ale nerozvedla, co konkrétně myslí onou „českou demokracií“. K. Sedláček již v jedné z předchozích kategorií využívá přízvisko vývoje „*VE VLNÁCH*“, kdy se něco dařilo lépe a něco hůře. Tento fakt jej ale „*NAPLNŮJE MĚ TO NADĚJÍ do budoucna*“.

6 DISKUSE A SHRUTÍ KATEGORIÍ METAFOR

V následující kapitole budu diskutovat má výzkumná zjištění a konfrontovat je s předchozími výzkumy na podobné téma a teoretickými ukotveními mé bakalářské práce². Takto budu konat v návaznosti na její výzkumné cíle, kterými bylo: a) popsání existující variability diskursu o událostech sametové revoluce a následného období mezi lety 1989-2019 a b) zjistit, k jakým významným událostem sledovaného období se argumentace mluvčích (veřejně známých osobností) vztahují. Podle Havelky a Müllera (1998) je proces transformace společnosti podobný postkomunistickým společenským změnám procesem přeměny „*politických, společenských a hospodářských změn*“ zahrnující většinu sektorů společnosti ve vztahu k jejich dlouhodobému charakteru (Havelka a Müller, 1998: 144). Tuto tezi je možné dokládat i prostřednictvím v analytické části vybraných výpovědí mluvčích, kteří se shodují nejen v komplexnosti změn, které se v naší společnosti po Sametové revoluci objevily, ale rovněž se tento fakt odráží i na jejich osobní profilaci. Z výčtu osobnostního zařazení, které mluvčím dodala Česká televize (viz tabulka se seznamem hostů obou pořadů) můžeme pozorovat, že na změny reagovaly různé typy osobností (fotograf, režisér, politici...).

Za důležité je jednoznačně nutné uvést dlouhodobost společenských změn, což dokládá i několik mluvčích. Tento aspekt se velmi dobře ukazuje v kategorii *Třicetiletý porevoluční vývoj*³, např. ve výpovědi Kubišové, která nejprve říká, že zpočátku se „*nebylo čeho chytit*“ a následně obhajuje některé transformační kroky, namítá, že se podle jejího názoru „*pořád učíme*“ a jako společnost se musíme neustále posouvat kupředu. O pomyslné „české“ cestě zmiňují i Stark a Bruszt (1998), který českou cestu a tzv. národní kapitalismus považují za „záznak postkomunistické transformace“, avšak s následnými ekonomickými problémy (Stark a Bruszt, 1998 in Císař: 2017: 4).

Apel na neustálé učení je možné rovněž interpretovat z pohledu konceptu tzv. dohánějících revolucí (*nachholende Revolution*) J. Habermase, který popisuje snahu postkomunistických společností dohonit nejen společenský, ale i ekonomický či politický vývoj oproti západním společnostem, což Habermas vzhledem ke komplexnosti pokládá za permanentní

---

² viz kapitoly 2 (*Teoretická a kontextová východiska práce*) a 3 (*Dosavadní výzkumné poznání o tématu*)

³ podkapitola 5.2.7

každodenní projekt (Habermas, 1990b: 181 in Havelka a Müller, 1997: 143). Nových změn se ve své výpovědi dotýká i R. Sedláček, který ve svém rozhovoru v nadsázce říká, že vývoj a změny v průběhu postkomunistické společenské transformace „*vidí v obrazech, na které si zvyká hůře než na mobilní telefon*“. Jak jsem již naznačil u této kategorie výše v analytické části, může tímto prostřednictvím docházet k určité vlastní reflexi se žitými zkušenostmi, které jsou zpravidla individuálního charakteru.

Samotný rok 1989 a je v textu Sztompky a Kropáčkové (1996) popisován jako společenský a dějinný zvrat, který ovlivnilo mnoho sfér kolektivního chování, což, jak již bylo zmíněno, výrazně ovlivnilo budoucnost (Sztompka a Kropáčková, 1996: 5-6). A ačkoliv lze v českém (respektive československém) kontextu považovat sametovou revoluci za historický zvrat, velmi zajímavý je postoj některých mluvčích, podle kterých měl být 17. listopad 1989 původně jen jedním z dalších dní s konanou demonstrací. Podle Malého např. nic nenasvědčovalo skutečnosti, „*že se něco zlomí*“ a podobně tento aspekt reflektují i další mluvčí. Tento názor zastává i Tabery (2017), podle kterého byl tento aspekt spolu se strachem z reakce režimu „*hlavním tmelem totalitního režimu*“ (Tabery, 2017: 38). Část mluvčích události samotného 17. listopadu (tj. zásah tehdejších bezpečnostních sborů na pražské Národní třídě) považuje za jistý impulz pro následující dění a následné dění již podle nich nešlo zastavit. Tuto skutečnost někteří mluvčí porovnávají s tehdejším vývojem v Polsku a v Maďarsku či s okamžikem pádu Berlínské zdi. Pro některé se toto datum rovněž stalo určitým symbolem se zvláštním odkazem, který dle jejich slov (např. Šibík nebo Šťastný) zesílilo ono třicetileté výročí jako zvlášť hodné připomenutí.

V mnoha argumentacích a metaforách napříč vydefinovanými analytickými kategoriemi se prolíná antikomunistický étos, který stále částečně vymezuje binární opozice, podobně jako ve svých výzkumech Yurchak (2006) a Jirsák (2014), komunistické nálady ve společnosti sledovali i Hrubeš a Navrátil (2017). Nejvíce je tento projev možné pozorovat v kategorii *Zlomové momenty sametové revoluce*, ve které někteří mluvčí různými způsoby poukazují na podle jejich názoru nejdůležitější momenty po 17. listopadu. Antikomunistickou argumentaci můžeme výrazně pozorovat u např. Mejstříka, podle kterého bylo tehdy nutné „*položit komunisty na lopatky*“, či Pitharta. Ten v nadsázce retrospektivně mluví o jednomyslném zvolení Václava Havla prezidentem komunisty jako o „běžném“ faktu, jelikož podle něj tehdejší komunisté „*nic jiného neuměli*“. Na tomto

místě je část kategorií metafor možné porovnat s výzkumem Kolářové (2014), která sledovala politický diskurs o komunistické totalitě ze strany významných aktérů sametové revoluce (některými respondenty byli mluvčí mnou sledovaných rozhovorů v České televizi). Podle jejich zjištění byl sledovaný diskurs bohatý na přirovnání o zdravotním postižení a nutnosti rehabilitace či léčbě společnosti, kdy taková přirovnání mohla napomoci uklidnit veřejné mínění. Metafory z oblasti zdravotnictví byly rovněž obsaženy v diskursu o zřízení ÚSTRU⁴, avšak v mém korpusu dat a identifikovaných metaforách se žádné takové diskursivní přirovnání ve vztahu ke sledovaným výzkumným cílům neobjevilo.

Samostatnou složkou antikomunistické rétoriky v zjištěných metaforách byla argumentace Kubišové ve vztahu k politické pozici KSČM⁵, která očekávala, že strana tato strana se již nebude účastnit politického života (mluvčí použila výroku, že komunisté „*budou mít pouze svůj koutek*“) a ocitne se v politické izolaci. Následný vývoj ji dle jejích slov zklamal, navíc s odkazem, že v současnosti má tato strana velmi výrazný vliv, jelikož od roku 2018 toleruje menšinovou vládu Andreje Babiše (Hanley a Vachudová, 2018: 277).

Podobně jako antikomunistická rétorika, lze prostřednictvím několika argumentačních kategorií metafor nahlížet i na tezi Večerníka (2002) o variabilitě diskursů o společenské transformaci i samotné diskuse o ní jako o možnosti sebereflexe společnosti (Večerník, 2002: 56). Je možné nejen diskutovat možné světlé i stinné stránky transformačního procesu, ale rovněž i např. možnou nejdůležitější aktérskou skupinu dění kolem 17. listopadu (mluvčí vůči sobě stáli částečně v opozici ohledně vyzdvihování role studentů či dělníků), ale také reflektovat, kam se česká společnost posunula a i jaká by mohla být její budoucnost. V tomto směru ze strany mluvčích uvažuje Malý o absenci jisté očisty části společnosti po sametovém převratu, konkrétně jednotlivců s aktivním podílem na fungování předchozího režimu. Jistou reflexi přináší do rozhovoru i Kubišová, která se pozastavuje nad jistou specifickou českou cestou v řešení určitých problematik v postkomunistickém období. Zároveň si pro českou společnost přeje normální, nikoliv „*naši českou demokracii*“. O specifickém českém přístupu k „*nové době*“ se zmiňuje i Zabłocki (2020), podle kterého je naše země oblastí, „*v níž trvají nekonečně boje o vliv,*

---

⁴ Ústavu pro studium totalitních režimů

⁵ Komunistické strany Čech a Moravy

peníze, postavení v Evropě a vládu nad lidmi“ (Zabłocki, 2020: 118).

Mimo antikomunistických postojů a nálad ve společnosti bylo rovněž možné v rozhovorech sledovat i další debatu o určitém směřování tuzemské politiky. Mluvčí-novináři ve svém rozhovoru v tomto ohledu ve vztahu ke sledovanému období nejprve rámovali období tzv. opoziční smlouvy, kterou jeden z nich popsals jako „*největší prohřešek*“, přičemž se tedy podle jeho slov jednalo o jeden ze zlomů českého politického vývoje. Podle Taberyho (2006) bylo tímto způsobem využito nedostatků systému, který v té době ještě neměl dostatečnou kontrolu (Tabery; 2006: 284). Mimo to ale oba mluvčí akcentovali jisté zklamání části české společnosti, pro kterou se politika v postkomunistické době stala zklamáním. Výrazné neshody na politické scéně následně podle jejich slov přecházejí v turbulentní změny v české politice i společnosti. Podle některých autorů v takovém případě jako společnost složitě hledáme cestu, ztrácíme se a pouze se projevuje frustrace z nenaplněných představ, jak by politika měla vypadat (Císař, 2017: 6 nebo Tabery, 2017: 44-45).

Ve výpovědích mluvčích zazněly i odkazy na podle Potůčka (1999) a Auera (2006) na dva hlavní aktéry listopadové společenské změny Václava Havla a Václava Klause. Jejich vliv a historickou pozici zmiňovali i mluvčí. Zatímco o Havlovi se zmiňuje Pithart v kontextu jeho zvolení prezidentem, Klause oceňuje někdejší ministr práce a sociálních věcí Miller jakožto „*hnací motor*“ společenskoekonomických změn. Tento fakt dokládá i Potůček (1999: 165-167), podle kterého se Václav Klaus snažil českou společnost učít kapitalistickému chování a je jedním z tvůrců identity demokratického českého národa. On sám svou vizi transformace považoval za „*nejlepší pro společnost*“ (Hrubeš a Navrátil, 2017: 50).

7 ZÁVĚR

Hlavními výzkumnými cíli této bakalářské práce bylo popsání existující variability diskursu a možností výkladu argumentací o vývoji událostí sametové revoluce a následujících 30 let svobody a demokracie v České republice a zjištění, k jakým významným událostem sledovaného období mluvčí své argumentace vztahují. Tyto výzkumné cíle mě zajímaly rovněž i ve vztahu ke společenskému a politickému kontextu, a proto považuji za výzkumně zajímavé sledovat, jak vybraní mluvčí (podle výběru České televize) tyto události reflektují a jak své reflexe argumentují.

V teoretické části jsem popsal, jak je možné výzkumně nahlížet na proces společenské transformace ve vztahu k jejímu komplexnímu rozsahu a rovněž i přímo k tématu revolučního roku 1989 a českého kontextu, od kterého se odvíjí výzkum mé bakalářské práce. Procesy transformace po roce 1989 následně v teoretické části doplňuji odkazem na koncept tzv. dohánějících revolucí J. Habermase, které doplňuje komplexnost společenských, politických i ekonomických změn, které se v naší zemi v tomto období děly (respektive stále dějí, jelikož se podle Habermase jedná o kontinuální každodenní proces). Tuto problematiku jsem rovněž teoreticky ukotvil v problematice globalizace a tématu tvorby národní identity, na níž měli značný podíl dva významní čeští političtí aktéři. V neposlední řadě jsem do teoretické části rovněž zahrnul problematiku nového společenského a politického štěpení společnosti, který částečně formoval tuzemskou polistopadovou historii, vnímání pozdějších událostí sledovaného období i diskurs o době před a po roce 1989.

V případě prvního výzkumného cíle (zjišťování variability diskursu) bylo možné pozorovat širokou strukturu argumentací o dílčích aspektech sametové revoluce i následného období postkomunistické transformace. S využitím analýzy metafor jsem vymezil celkem 10 kategorií argumentačních metafor, jejichž prostřednictvím mluvčí reflektovali jednotlivé dílčí události a fenomény. Jednotlivé kategorie metafor byly v analytické části vytvořeny na základě hlediska: a) o čem bylo hovořeno a b) jak bylo o věci hovořeno. V některých kategoriích bylo rovněž možné pozorovat z části protichůdné názory na určité aspekty, avšak jelikož se zpravidla jednalo o rozhovory s pouze s jedním aktérem, mluvčí na sebe neměli možnost reagovat. Tento fenomén se objevil například v kategorii *Kdo má hlavní*

zásluhy?, či částečně v kategorii *17. listopad jako (původně) obyčejný den*. V případě tohoto výzkumného cíle jsem rovněž identifikoval různost dílčích témat, která jednotliví mluvčí k událostem Listopadu 1989 i následného období považují za důležité. Většina mluvčích konstruovala své výpovědi ve vztahu k různým událostem podle své tehdejší (v roce 1989) či současné pozice a v analytické části bylo možné zaznamenat mnoho aspektů, některé měli konturované i „své vlastní“ kategorie metafor (např. kategorie *Vyvezení revoluce* o snaze informovat mimopražské obyvatelstvo o událostech 17. listopadu 1989 v Praze).

V případě druhého výzkumného cíle (zjištění ohledně možných vztažení argumentace mluvčích k určitým událostem sledovaného období) je ze sledovaného vzorku možné usuzovat, že je možné pozorovat variabilitu míry reflektování některých událostí a dávání na ně různý důraz. Typicky se tento jev projevoval v kategorii *Zlomové momenty sametové revoluce*, ve které se ze strany objevilo mnoho vyzdvihovaných událostí krátce po 17. listopadu 1989. Naopak v případě období následné postkomunistické transformace se mluvčí zpravidla nevyjadřovali k jedné konkrétní události či fenoménu, ale období hodnotili jako celek (mimo dvou aktérů, kteří jako velmi významný označili tzv. opoziční smlouvu).

Problematika diskursu o dílčích aspektech sametové revoluce i následného období společenské transformace v České republice (ale i v dalších postkomunistických zemích) je velice širokým tématem pro sociálně-vědní zkoumání. V budoucnu by bylo jednoznačně vhodné a zajímavé doplnit český kontext nejen o další výpovědi z debat, rozhovorů a diskusí při 30. výročí sametové revoluce z veřejnoprávních médiích prostřednictvím kvalitativního výzkumného designu, ale rovněž i nahlížet na tuto problematiku prostřednictvím kvantitativního výzkumu. Takové zkoumání by mohlo zahrnovat nejen veřejnoprávní, ale i komerční mainstreamová a alternativní média, čímž by mohl být celý diskurs dále zkoumán s cílem objevení dalších argumentací o tomto pro naši společnost velmi významném období.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

AUER, Stefan. After 1989, who are the Czechs?. Nationalism and Ethnic Politics, 2006, 12.3-4: 411-430.

BECK, Ulrich. Co je to globalizace. Omyly a odpovědi. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

BENEŠ, Vít; DRULÁK, Petr. Metodologie výzkumu politiky. Sociologické nakladatelství (SLON), 2019.

BRAUN, Virginia; CLARKE, Victoria. Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology, 2006, 3.2: 77-101.

CÍSAŘ, Ondřej. Czech Republic: from post-communist idealism to economic populism. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017.

CÍSAŘ, Ondřej a Vít BENEŠ. Výzkumný rámec a jeho prvky. BENEŠ, Vít a Petr DRULÁK. Metodologie výzkumu politiky. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2019, s. 41-82. ISBN 978-80-7419-283-8.

CÍSAŘ, Ondřej; HRUBEŠ, Milan. Think tanks and policy discourses. Policy analysis in the Czech Republic, 2016, 8: 273.

Český statistický úřad, Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 14. - 15. 6. 2002; dostupné online: <https://volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ>.

Český statistický úřad; Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 02. 06. - 03. 06. 2006; dostupné online: <https://volby.cz/pls/ps2006/ps2?xjazyk=CZ>.

Český statistický úřad; Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 28. 05. - 29. 05.2010; dostupné online: <https://volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>.

DRULÁK, Petr. Motion, container and equilibrium: Metaphors in the discourse about European integration. European Journal of International Relations, 2006, 12.4: 499-531.

FLOCHOVÁ, Markéta. Význam Velké francouzské revoluce pro moderní politické myšlení. 2014. PhD Thesis. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

GJURIČOVÁ, Adéla, et al. *Rozdělení minulostí: vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011.

HANLEY, Seán; VACHUDOVA, Milada Anna. Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic. *East European Politics*, 2018, 34.3: 276-296.

HAVELKA, Miloš; MÜLLER, Karel. Procesy transformace a teorie modernizace/Transformation Process and Modernisation Theory. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 1996, 143-157.

HOLUBEC, Stanislav. A 'golden twenty years', or a bad stepmother? Czech communist and post-communist narratives on everyday life in interwar Czechoslovakia. *Acta Poloniae Historica*, 2014, 110.

HOLY, Ladislav. Metaphors of the natural and the artificial in Czech political discourse. *Man*, 1994, 809-829.

HRUBEŠ, Milan. Proces konstruování rámců v interakci s ostatními účastníky diskursu: Analýza rámování vstupu ČR do EU. 2016. PhD Thesis. Disertační práce. Masarykova univerzita: Fakulta sociálních studií, Katedra politologie, 2016. Školitel Ondřej CÍSAŘ.

HRUBEŠ, Milan; NAVRÁTIL, Jiří. Constructing a Political Enemy: Anti-Communist Framing in the Czech Republic Between 1990 and 2010. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2017, 3.3: 41-62.

JIRSÁK, Jan. Strážci paměti: sociální konstrukce minulosti v popřevratovém Česku. Pardubice, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Vedoucí práce Mgr. Tomáš Samek, M.A.

JARĀB, Josef. Jakou demokracii pro Evropu?. 2012.

KELLER, Jan. Dějiny klasické sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.

KOLÁŘOVÁ, Kateřina. The inarticulate post-socialist crip: on the cruel optimism of neoliberal transformations in the Czech Republic. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, 2014, 8.3: 257-274.

KRIPPENDORFF, Klaus. Content analysis: An introduction to its methodology. Sage publications, 2018.

KRZYŻANOWSKI, Michał. Recontextualisation of neoliberalism and the increasingly conceptual nature of discourse: Challenges for critical discourse studies. *Discourse & Society*, 2016, 27.3: 308-321.

KUBŮ, Eduard. Obraz české transformace v zrcadle sociologického výzkumu. *Historická sociologie*, 2017, 3.1: 41-62.

KUNŠTÁT, Daniel. Strana, která neumírá: K příčinám stability volební podpory KSČM. *Naše společnost*, 2014, 12.2: 15-23.

MACGILCHRIST, Felicitas. Fissures in the discourse-scape: Critique, rationality and validity in post-foundational approaches to CDS. *Discourse & Society*, 2016, 27.3: 262-277.

MACHONIN, Pavel. Česká společnost a sociologické poznání: Problémy společenské transformace a modernizace od poloviny šedesátých let 20. století do současnosti. ISV, 2005.

MATUŠTÍK, Martin J., et al. Havel and Habermas on Identity and Revolution. *Praxis International*, 1991, 11.3+ 4: 261-277

NAJBERT, Jaroslav. Vyrovnávání se s komunistickou minulostí: proměny historické edukace v České republice po roce 1989. 2019.

NAJBERT, Jaroslav. Guarding against the 'loss of national memory': The communist past as a controversial issue in Czech history education. *Historical Encounters*, 2020, 7.2: 62-77.

PEŠINA, Jan, et al. Výpravy do země jiných vad. Český (ne) romantismus očima polských publicistů. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 2011, 01: 331-342.

POTUČEK, Martin. Havel versus Klaus: Public policy making in the Czech Republic. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 1999, 1.2: 163-176.

RUPNIK, Jacques. Evropa z různých úhlů pohledu. 2012.

ŘIHÁČEK, Tomáš, et al. Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy. Brno: Masarykova univerzita, 2013.

SAMEC, Tomáš; ČERNÁ, Lucie. Na stejné lodi, ale na kapitánském můstku: jak čeští politici konstruují symbolické hranice. *Naše společnost (Our Society)*, 2015, 13.2: 3-12.

SCHWARTZ-SHEA, Peregrine; YANOW, Dvora. Interpretive research design: Concepts and processes. Routledge, 2013.

SLAČÁLEK, Ondřej, et al. Léčba nemoci a splácení dluhu. KSČM a ÚSTR v diskurzu českého antikomunismu. In: *Forum Historiae. Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy. Historický ústav SAV*, 2013. p. 106-137.

SMITH, Simon; KABELE, Jirí. Political discourse and mobility of worlds: Arguments for methodological narrative\institutional dualism. *Social Science Information*, 2020.

SZCZYGIEL, Mariusz. Gottland. Acanilado, 2012.

SZTOMPKA, Piotr; KROPÁČKOVÁ, Alena. Pohled zpět: Rok 1989 jako kulturní a civilizační zlom/Looking Back: The Year 1989 As a Cultural And Civilizational Break. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 1996, 5-20.

TABERY, Erik. Opuštěná společnost: Česká cesta od Masaryka po Babiše. Paseka, 2017.

TABERY, Erik. Vládneme, nerušit: opoziční smlouva a její dědictví. Paseka, 2006.

VAN HULST, Merlijn; YANOW, Dvora. From policy “frames” to “framing” theorizing a more dynamic, political approach. The American review of public administration, 2016, 46.1: 92-112.

YURCHAK, Alexei. Everything was forever, until it was no more: The last Soviet generation. Princeton University Press, 2006.

VEČERNÍK, Jiří. Výzkum společenské transformace a česká sociologie/Transition Studies and Czech Sociology. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2002, 55-77.

ZABŁOCKI, Michał. Zemský ráj jen na pohled. Cpress, 2020.

MEDIÁLNÍ ZDROJE

26. 11. 1989: Manifestace na Letenské pláni. Rozhlas.cz [online]. Praha: Český rozhlas, 2012, 27. 2. 2012 [cit. 2021-03-27]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/26-11-1989-manifestace-na-letenske-plani-8170438>

Nejdůvěryhodnějším médiem v Česku je dle průzkumu ČT. Aktuálně.cz se drží na špičce. Aktuálně.cz [online]. Praha: Economia, 2020, 16. 6. 2020 [cit. 2020-12-30]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/nejduveryhodnejsim-mediem-v-cesku-je-podle-britskeho-pruzkum/r~ed3a3960afac11eaaabd0cc47ab5f122/>

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení studujícího: Tomáš Barták

Předpokládaný název práce: 30 let poté – analýza metafor vývoje a proměny české společnosti v období mezi lety 1989-2019

Klíčová slova: Češi, česká společnost, sametová revoluce, politika, 17. listopad, 1989, společenský diskurs

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ondřej Císař, Ph.D.

Námět práce

Bakalářská práce bude zjišťovat, jakými diskursivní prostředky (argumenty) určité skupiny občanů, kteří se pravidelně objevují ve veřejném prostoru (politici, veřejně známé osobnosti, akademici...) hodnotí období 30 let od sametové revoluce v roce 1989. Česká společnost v roce 2019 oslavila 30. výročí od data, kdy se začala v naší zemi znovu rozvíjet demokratická společnost využívající svobodu názoru a projevu, volné cestování či možnost pluralitních demokratických voleb. Společnost se nejen otevřela světu a vkročila do éry globalizace, ale tento posun začala rovněž i reflektovat.

Ve veřejném prostoru můžeme opakovaně zaznamenat mnoho názorů na období 90. let, vstupu do Evropské unie i na současné společenské a politické otázky. Lidé z mnoha sfér veřejného života toto období sledují vlastní optikou a mohou zpětně hodnotit, kam se naše společnost během 30 let svobody a demokracie dostala. V práci budu mapovat existující variabilitu diskursů a výkladových rámců, které budu následně srovnávat na základě určitých shodných hodnotících znaků a argumentů. V diskusi s existující literaturou týkající se české identity, moderních dějin a různých národních výkladů budu reflektovat určité typické rysy, které jsou v české společnosti dlouhodobě zakořeněny, a porovnávat je s aspekty, které lze sledovat až v době současné či nedávno minulé (od roku 1989). Tato komparativní perspektiva umožní sledovat proměnu z vnitřní (obsah diskursu) i z vnější (posuny diskursu) perspektivy.

Na základě širší interpretace výzkumných výsledků v politickém a sociálním kontextu posledních třiceti let se v diskusní části práce také zaměřím na důležité milníky české politiky, které mohly hodnocení vybraných aktérů 30 let od sametové revoluce ovlivnit.

Výzkumná otázka: *Jaké jsou hlavní veřejné argumenty pro hodnocení období let 1989-2019? Lze je vztáhnout k určitým stabilním skupinám mluvčích? Přetrvávají tyto argumenty v čase a/nebo se mohou měnit v souvislosti s důležitými událostmi posledních třiceti let?*

TRANSFORMACE SPOLEČNOSTI PO ROCE 1989

Takřka ihned po událostech listopadu 1989 nastal proces přeměny společnosti do nové doby, kdy bylo nutné změnit téměř všechny aspekty uspořádání státu i přístupy k fungování společnosti jako celku. „Každá revoluce představuje dějinný průlom vedoucí k zásadnímu přehodnocení dosavadní identity. Je podstatnou charakteristikou moderního světa, že je na rozdíl od tradiční společnosti světem rychlých změn vyžadujících značnou flexibilitu individuální i kolektivní totožnosti. Z tohoto pohledu byla revoluce roku 1989, nahrazující státní socialismus liberální demokracií, skutečnou revolucí, byť nenásilnou (Kopeček, 2011: 345). Takto Kopeček popisuje zrod postupné transformace společenských prvků, avšak zároveň upozorňuje, že žádná revoluce nemá možnost přetnout všechna pouta s minulostí (ibid). S revolucí a změnou společenského uspořádání přirozeně nesouhlasili úplně všichni, zároveň si ale každý do změny režimu mohl promítat své představy o podobě světa, přičemž ale i v současnosti můžeme pozorovat sice klesající, ale stále parlamentní účast Komunistické strany Čech a Moravy jakožto nástupnické strany totalitní KSČ (Kunštát, 2014), což může u části společnosti inklinovat jistou nostalgii po časech před rokem 1989.

V prvních týdnech a měsících sice ve společnosti převládal antikomunistický étos, avšak postupem času se do veřejného dění začaly promítat i další otázky společenského uspořádání než jen výměna politických elit (Gjuričová et al., 2011: 44-48). Vznikaly různé názorové proudy a s nimi i mnoho pohledů, kam má naše společnost směřovat a na koho se orientovat či kým se inspirovat a různé skupiny společnosti si utvářely svůj společenský a politický názor a tedy vidění světa vlastníma očima podle jejich postavení v nové době (Hrubeš a Navrátil, 2017: 42-44) s utvářením nových propojených neformálních sítí (Frič; 2008). Právě toto období je velmi důležitým jevem post-komunistické éry prvních porevolučních let.

Nejen téma transformace společnosti, ale i následné subjektivní hodnocení, o kterém bude bakalářská práce pojednávat, úzce souvisí s konceptem filosofa a sociologa Jürgena Habermase tzv. dohánějících revolucí (tzv. *nachholende Revolution*), který popisuje jako snahu dohnat zmeškaný vývoj s navázáním na kapitalisticky rozvinutý západ a přechod k demokratickým principům právního státu (Habermas, 1990b: 181 in Havelka a Müller, 1997: 143). Aspekt dohánění (v některých případech byl akcentován pomyslný „návrat do Evropy“) byl propojením nejen společenských, ale i ekonomických, politických či hospodářských změn ve snaze minimalizovat rozdíly vůči „západu“, přičemž se tedy jedná o soubor sociálních změn zahrnující komplexní proměnu nejen malých sociálních systémů (rodina či domácnost), ale i institucionální proměnou společnosti dlouhodobého charakteru (Havelka a Müller, 1997: 143-147). Vhodné je doplnit, že koncept „dohánějících revolucí“ není jediným teoretickým podkladem těchto procesů – podobně o tomto fenoménu hovoří např. i Jacques Rupnik jako o momentu vzniku nového režimu (Rupnik et al., 1992: 3-5) či Francois Furet, který pro proces Velké francouzské revoluce využívá koncept restaurace společnosti (Furet, 1994: 87-123 in Flochová, 2012: 60).

EUROPEIZACE

Za druhý významný moment pro listopadový vývoj české společnosti považují vstup do Evropské unie a integraci do unijních struktur, s čímž se pojí mnoho výhod i povinností pro naši společnost. I tento jev přirozeně souvisí s procesem transformace, zároveň ale mělo evropské propojování kapitálu usnadňovat zmírňování rozdílů mezi jednotlivými zeměmi (Myant a Drahokoupil, 2012: 3), což bylo jedním z transformačních cílů (viz výše). Vstup do Evropské unie a působení v jejích strukturách má nezpochybnitelný vliv na život občanů v naší zemi, přičemž značný vliv měla na u nás nově utvářenou střední třídu, které mohla dopomoci k rozvoji sociálního kapitálu či nových možností uplatnění na trhu práce. Cílem bylo, aby se členové jednotlivých členských států cítili být Evropany a byli propojeni v rámci cestování či vzdělávání na zahraničních školách či možnostem mezinárodního obchodu (Díaz Medrano, 2010: 5-7).

Avšak pomyslné vystoupení z totalitní izolace (Jařab, 2012: 36) neznamenal jen orientování se na Evropskou unii, do níž jsme v roce 2004 vstoupili spolu s dalšími, ve většině post-sovětskými, státy (Slovensko, Slovinsko, Polsko, pobaltské republiky...). Celý proces nových možností v „otevřeném světě“ byl nastolen takřka všudypřítomným

procesem globalizace, která znamenala „ekonomický new age“ (Beck, 2007: 141). Pro Becka je celý proces stejný jako „svědkové Jehovovi, stoupenci a prorokové tohoto hnutí (globalizace – pozn. autora) ale nerozdávají sešitky u východů metra, nýbrž oznamují spásu světa v duchu trhu“ (ibid). Z hlediska výzkumu je důležité, že se Beck věnuje tzv. poraženým globalizace, kteří jsou stále více přehlíženi politickým jednáním a nereflktují nejistotu chudších vrstev na trhu práce a tito lidé se považují za opuštěné a podvedené od „pravých“ i „levých“ politických myšlenek, přičemž se bojí o svou socio-ekonomickou budoucnost (ibid: 147-148). V této myšlence můžeme částečně objasnit úspěch některých (nejen) tuzemských politických uskupení, nazývaných jako protestních, v posledních letech (viz např. Samec a Černá, 2015).

Moment zahrnutí do mezinárodních struktur (nejen EU, ale např. ještě dříve i do NATO) může být mnohými považován za symbol konce jedné epochy (studená válka, komunistická totalita...) a zároveň i začátek nové fáze vývoje a snah o společný pohled na svět (Beck, 2007: 165). Avšak stejně jako v případě procesu společenské transformace, i zde je nutné očekávat odlišnost představ o zahrnutí naší země do mezinárodního prostoru. Dokládat to mohou odlišná vyjádření dvou nejvyšších představitelů našeho státu z poloviny 90. let o názorech na unijní fungování – zatímco tehdejší předseda vlády Václav Klaus především kritizoval „bruselskou byrokracií“ a považoval ji za pouze civilizovanější oproti byrokracii sovětské (Klaus, 1995 *in* Rupnik, 2012: 7), bývalý prezident republiky Václav Havel jej považuje za „skvělé dílo, které však působí dojmem, že jde o perfektní moderní stroj, jemuž přese všechno chybí něco lidského“ (Havel, 1994 *in* ibid). Právě tyto teze ale mohou částečně vysvětlovat fakt, že se někteří lidé nedokážou s evropskou myšlenkou ztotožnit a právě tito mohou být těmi, které Beck nazývá možnými „poraženými globalizace“.

Předpokládané metody zpracování

Na základě rešerše mediálních zpráv, rozhovorů a diskusí provedu kvalitativní diskursivní analýzu argumentace na téma hodnocení či reflexe doby od roku 1989 do roku 2019. Orientovat se budu na vyjádření z druhé poloviny roku 2019. Mediální vyjádření budu hledat v databázi určené pro tyto účely s vyhledáváním obsahu podle předem stanovených klíčových slov. Na základě nasbíraných dat bude provedena analýza s objasněním nalezených vzorců argumentace s využitím kódování, podle které bych rád mapoval

jednotlivé argumenty s cílem uspořádání aktérů do potenciálních koalic s podobnými hodnotícími znaky.

V analytické části se následně pokusím o analýzu argumentace jednotlivých aktérů (či určitých skupin) podle jejich názorů a způsobů hodnocení vymezeného období. Zkoumány budou v mediálních dokumentech odkazy (reference) prostřednictvím post-analytických argumentačních odkazů, a to na podávání argumentu „proč“ směrem k reflexi sledovaného období či určité dílčí události dle individuálních postojů hodnotících aktérů se snahou je správně interpretovat (Prior, 2003: 107-124). Tímto přístupem bych rád zachytil jednotlivé subjektivní významy hodnocení období mezi lety 1989-2019 podle jejich vyjadřování ve sledovaných mediálních příspěvcích, přičemž očekávám, že jednotlivá dílčí zdůvodnění budou mít úzkou souvislost se společensko-politickými událostmi daného období s využitím techniky tzv. hermeneutického kruhu, tedy v rámci interpretace úzké zahrnutí některých teorií (Beneš a Drulák, 2019: 25-31).

V rámci sledovaných dat se pokusím o zachycení variability diskursu, jelikož očekávám, že hodnotících výkladů sledovaného jevu bude mnoho a očekávám, že si i mohou vzájemně odporovat. „Neexistuje jedna pravda, ale několikero pravd, které mohou sloužit jako nástroje v rukou těch, kteří obhajují společenský status quo, ale i těch, kteří proti němu bojují“ (Smith, 1996: 30 *in* Beneš a Drulák, 2019: 32). V otázce argumentační analýzy se budu zaměřovat na hodnocení daného období i s ohledem na případně v kontextu popisovanou sociální zkušenost a postavení mluvčích (van Dijk, 2006: 117-121) stejně jako na aspekt „života v nové době kapitalismu“ a klíčové změny s ohledem mj. na ekonomickou či kulturní globalizaci (Luke, 2002: 97-107).

Předběžná struktura práce

Úvodní část práce bude věnována vytvoření dostatečného teoretického ukotvení tématu a nastínění společensko-politického kontextu vymezeného období. Následně bude zahrnut popis metodologie výzkumné práce, popis sběru dat a stěžejní část textu bude tvořit analýza korpusu textů a jejich interpretace. Tato část textu bude věnována interpretaci zjištěných poznatků a jejich zasazení do společenského kontextu české společnosti.

Etické souvislosti zvažovaného projektu

Věřím, že připravovaná práce není spojena s vážnými riziky etického charakteru v sociologickém výzkumu.

Orientační seznam literatury

Alespoň 10 textů u projektů bakalářských prací, alespoň 15 textů u projektů diplomových prací.

BENEŠ, Vít; DRULÁK, Petr. Metodologie výzkumu politiky. Sociologické nakladatelství (SLON), 2019.

DÍEZ MEDRANO, Juan. A new society in the making: European integration and European social groups. 2010.

FRIČ, Pavol, et al. Světlé a stinné stránky neformálních sítí v postkomunistické společnosti. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2008, 44.02: 295-319.

GJURIČOVÁ, Adéla, et al. Rozdělení minulostí: vytváření politických identit v České republice po roce 1989. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011.

HABERMAS, Jürgen. What does socialism mean today? The rectifying revolution and the need for new thinking on the left. New Left Review, 1990, 183.1: 3-22.

HAVELKA, Miloš; MÜLLER, Karel. Procesy transformace a teorie modernizace/Transformation Process and Modernisation Theory. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 1996, 143-157.

HRUBEŠ, Milan; NAVRÁTIL, Jiří. Constructing a Political Enemy: Anti-Communist Framing in the Czech Republic Between 1990 and 2010. Intersections. East European Journal of Society and Politics, 2017, 3.3: 41-62.

HOLÝ, Ladislav. Malý český člověk a skvělý český národ [The Little Czech and the Great Czech Nation]. 2010.

KRAPFL, James; PATRASOVÁ, Andrea. Revoluce s lidskou tváří: politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989-1992. Rybka Publishers, 2016.

LUKE, Allan. Beyond science and ideology critique: Developments in critical discourse analysis. Annual review of applied linguistics, 2002, 22.1: 96-110

VAN DIJK, Teun A. Ideology and discourse analysis. Journal of political ideologies, 2006, 11.2: 115-140.